

CIVILIZAȚIA MEDIEVAL-URBANĂ. UN DEPOZIT DE MARFĂ DIN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE, DESCOPERIT LA SUCEAVA

EMIL IOAN EMANDI

Cercetările arheologice întreprinse din inițiativa Academiei Române în colaborare cu Muzeul Bucovinei din Suceava, timp de peste 50 de ani (1951—1993), au dus la descoperirea în vatra orașului Suceava a 90 de locuințe ale căror materiale arheologice au fost publicate în diferite reviste de specialitate¹, cu excepția celor descoperite în anul 1985, pe strada Dragoș Vodă nr. 15⁴bis, urme de cultură materiale rămase în totalitate inedite. Astfel, ne aflăm în fața unui material foarte variat, bine conservat, cu multe piese unicat, întrecând ca bogăție orice descoperire făcută până în prezent la est de Carpați. Întreg complexul care a suferit un puternic incendiu a fost datat în linii generale în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

În sensul acesta, cercetările arheologice vin să ne confirme amploarea și, totodată, să ne precizeze în ce anume au constat descoperirile. Deși nu intenționăm să le prezentăm în amănunțime, vom încerca o simplă enumerare a lor, oprindu-ne asupra celui obiectiv din cuprinsul ansamblului ce ne-a reținut în mod special atenția, adică ceramica.

Observațiile de natură *stratigrafică* (fig. 1) au permis să ne dăm seama că întreaga construcție a avut de suferit de pe urma unui puternic incendiu, ce a deteriorat și dezafectat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai precis spre sfârșitul lui², întreg ansamblul constructiv. Prin secțiunile (S I, S II) și casele trase (C₁, C₂), s-a săpat o suprafață de circa 450 mp. Cu prilejul cercetărilor menționate, s-a constatat că în cele două secțiuni situația stratigrafică este, în linii mari, asemănătoare. Astfel, solul viu, alcătuit înspre capetele sudice ale celor două secțiuni din lut galben, este suprapus de un strat gros de 10 cm, foarte dur, din cauza arsurii, dar și a bătătoririi sale, acesta

1 Pentru repertoriul descoperirilor și al bibliografiei, vezi Emil I. Emandi, Șt. Ceaușu, *Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava*, 1388—1988, Iași, 1991, p. 100—140.

2 În legătură cu incendiile care au afectat direct orașul medieval precum și fondul construit, vezi Gh. Diaconu, *Observații cu privire la urmele vechiului târg al Sucevei în vremea marilor asedii otomane și polone din veacul al XV-lea*, în S.M.I.M., I, 1956, p. 267—283.

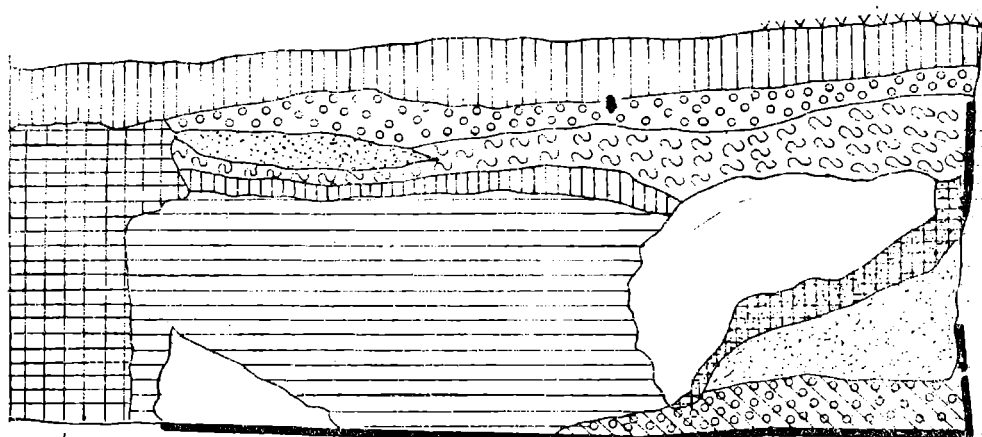
nefiind altceva decât podeaua respectivei construcții. De remarcat în S_1 , sub nivelul podelei, existența unei gropi menajere ce conține fragmente ceramice caracteristice primei jumătăți a secolului al XV-lea³. Acest fapt ne îndreptățește să afirmăm că respectiva construcție s-a ridicat spre sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun și și-a încetat existența spre sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Peste acest strat (podeaua locuinței) se suprapune un nivel de arsură gros de circa 1,40 m, grosime variabilă mai ales în zona nord-estică a construcției (0,50—0,40 m). Peste acest nivel de arsură, ce conținea materiale ceramice caracteristice domniei lui Ștefan cel Mare, se suprapune un strat negru de pământ și cărbune (10—15 cm) ce nivela în parte întreaga zonă afectată de incendiu. În ambele secțiuni, apar două straturi de nivelare, de grosimi diferite (20 cm ; 0,85—1,00 m) efectuate la intervale scurte de timp ; ambele straturi se compun dintr-un sol negru și galben, amestecat cu chirpic, cărbune, piatră și fragmente ceramice specifice sfârșitului de secol al XV-lea. Întreg stratul de cultură din secolul al XV-lea este suprapus de un strat de pământ negru compact (actualul strat vegetal) în care s-au găsit sporadice urme de cultură materială din secolele XVII—XVIII. De remarcat că cele două straturi de nivelare, cu fragmente ceramice din secolul al XV-lea, au fost afectate de o conductă termică actuală. În zona estică a profilului din caseta C_1 (fig. 1), s-a surprins gârliciul de intrare în respectiva construcție de tip depozit (? !). Scara executată din pământ cruțat era căptușită cu scânduri. Depunerile cele mai consistente se observă, însă, spre capetele sudice ale secțiunilor, unde presupunem că respectiva construcție era legată de o alta, cu care constituia un ansamblu bine definit, de tip comercial. (Dovada o face cantitatea mare de ceramică și obiecte din fier depozitate în magazie).

Mod de construcție, dimensiuni. Acest depozit de marfă aparținea unei locuințe care a fost distrusă în anul 1933⁴ când s-a construit imobilul președintelui Coclici, azi „Casa Tineretului“. Materialele arheologice recuperate de la respectiva locuință (teracote cu ornamente florale, geometrice, animaliere și reprezentarea Sf. Gheorghe omorând balaurul (fig. 2), au fost publicate de cunoscutul cercetător prof. Rudolf Gassauer⁵. Alte date privind respectiva construcție nu mai sunt semnalate. În anul 1985, cu ocazia ridicării unei noi clădiri lângă fosta casă a pionierilor s-au dezvelit urmele incendiate ale unei construcții adâncite, cu un bogat inventar ceramic și feros grupat la nivelul podelei, nerăspândit în nivelul de arsură gros de circa 1 m. Pivnița-depoziț a fost săpată în humusul medieval de la adâncimea de 1,20 m, față de nivelul de călcare din secolul al XV-lea, iar față de actualul nivel de călcare s-a adâncit până la 2,20 m. În profil, șanțul de fundație al gropii apare cu o limită destul de verticală, deși în urma incendiului marginile gropii s-au surpat către interior. Podeaua pivniței-depoziț era lutuită bine, orizontalizată, încă-

3 Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova*, București, 1975, p. 50 și urm.

4 Rudolf Gassauer, *Teracote sucevene*, în B.C.M.I., fasc. 86, 1939, p. 9.

5 *Ibidem*, p. 10—11 (fig. 17—20).

SC. 1: 20 PROFIL E-S

SOL NEGRU AMESTECAT CU MORTAR, CARAMIDA, BETON
(NIVEL CONSTRUCTIE CASA MONERILOR)

SOL NEPUTAT

SOL NEGRU AMESTECAT CU PAMANT GALBEN
REZULTAT DE LA SAPAREA MAGAZIEI

SOL NEGRU AMESTECAT CU MULT CARBUNE
SI BUCATI DE LINA ARSA

SOL NEGRU CRUTAT

SOL GALBEN CRUTAT

SOL NEGRU AMESTECAT CU CENUȘA, CARBUNE

SOL NEGRU DE NIVELARE DE
CAPACUIȘTE ARSURA (FRAG. CERAMICE SEC. XVI)

ARSURA „INSITU” (CU CHIRPIC) LOCUL DE INTRARE
IN MAGAZIE INCENDIATA SEC. 2/2 XV

BIRNA ARSA „INSITU”

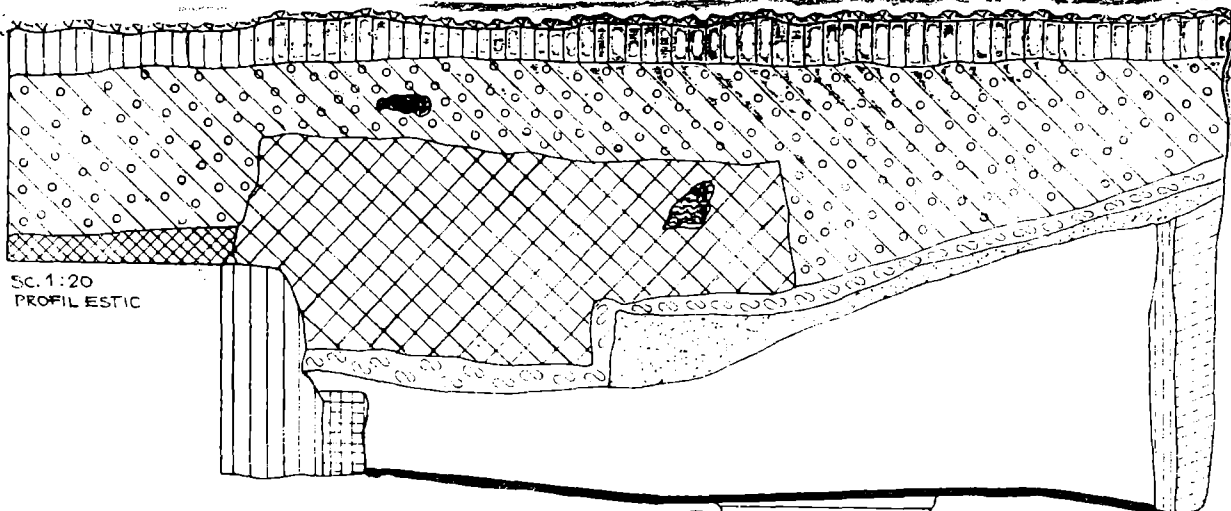

ARSURA IN POZITIE SECUNDARA

ARSURA „INSITU” PROVENITA DE LA LOCUINTA NEGUSTORULUI
(INCENDIATA 2/2 XV) - CORESPUNDE CU NIVEL DE CALCARE 2/2 XV

Fig. 1. Suceava — construcția depozit (profil S 1 și S2).

Sc. 1:20
PROFIL ESTIC

SOL VEGETAL

SOL VEGETAL ȘI GALBEN AMESTECAT CU CHIRPIC, PIATRA, MORTAR, FRAG. CERAM, CABLE (2/2 XV) - PROVENIT DE LA SĂP. CASEI MONERILOR

CONDUCTĂ APA, MARCATĂ DE O CUTE DIN CIMENT

SOL NEGRU ȘI GALBEN AMESTECAT CU CHIRPIC, CĂRBUNE, PIATRA, FRAG. CERAM, CABLE (2/2 XV) - PROVENIT DE LA CONDUCTĂ CIND A FOST AMENAJATĂ

SOL NEGRU AMESTECAT CU CĂRBUNE ȘI CENUSĂ

SOL NEGRU AMESTECAT CU CHIRPIC, CĂRBUNE ȘI FRAG. CERAMICE

SOL GALBEN NEPURTAT

SOL NEGRU PURTAT

SOL GALBEN NEPURTAT

SOL NEGRU PUTERNIC ARS

ARSURA „INSITU” CU BUC. DE CHIRPIC

PIATRA

GROAPĂ MENAJERĂ CU FRAG. CERAM. 1/2 XV

PODEA DE LUT BĂTĂTORIT, FOARTE ARS

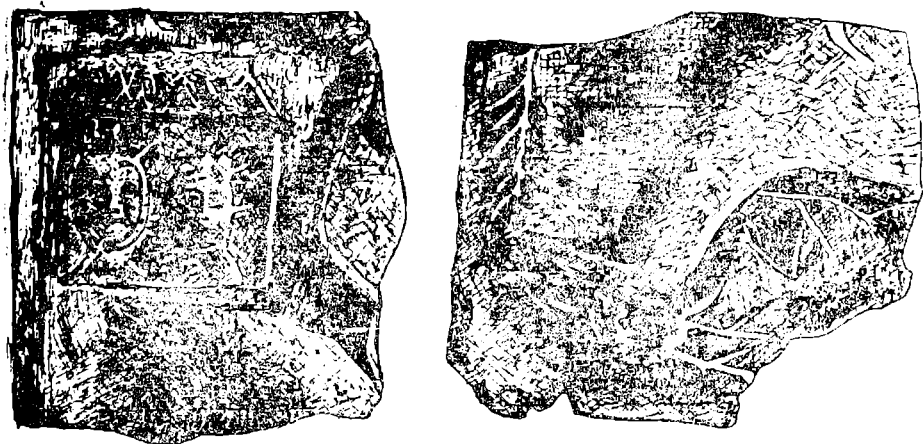
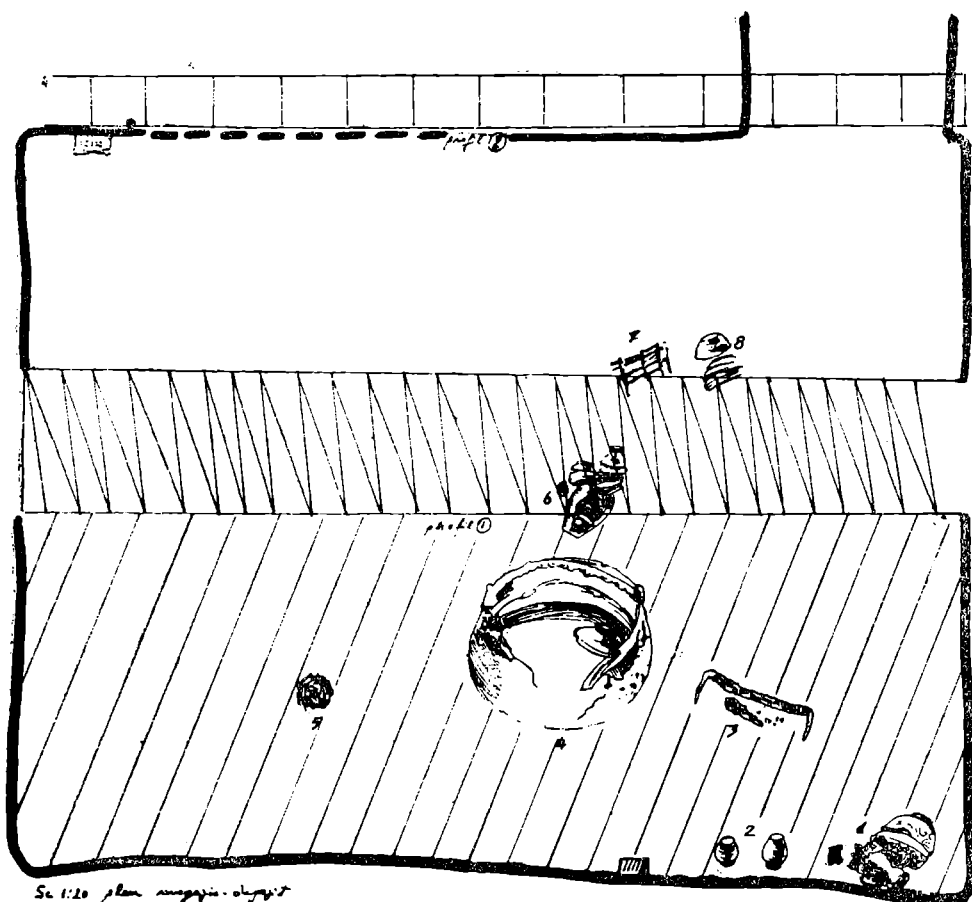

Fig. 2. Cahle descoperite în presupusa locuință a depozitului de marfă și publicitate de R. Gassauer.

drată de bârne cu tălpi pătrate, fasonate de dulgheri ($D=0,40$ m). Pe aceste tălpi constructorii au ridicat bârne verticale de formă tot pătrată ($0,30$ m). Între bârnele verticale și pereții pivniței-depozit au fost introduse scânduri late de $20\text{—}25$ cm și lungi de 2 m și, respectiv, 4 m, cu rol de a căptuși pereții interiori ai pivniței. Pe toată suprafața cercetată podeaua era acoperită de un strat de cărbune mărunț și cenușă provenită de la căptușeala de lemn a depozitului; bucățile destul de mari de chirpici găsite la nivelul de umplutură (arsură) proveneau de la plafonul depozitului care era lucrat din lemn „uns” cu lut. Unele fragmente de chirpic purtau urme de var, ceea ce denotă că plafonul era văruiț. Construcția-depozit avea un plan rectangular de $5/4$ m (fig. 3).

Gârliciul de acces în depozit a fost cercetat în întregime. Acesta era mărginit de bârne dispuse în lungul său, prevăzut cu trepte de acces ce coborau din locuință (s-au surprins două trepte lucrate din scândură de brad, late de $0,20$ m, prinse în loazbele laterale din lungul gârliciului). Tot în zona gârliciului s-a păstrat și o parte a peretelui de sud, ceea ce a permis să se observe că și intrarea în depozit era căptușită cu scânduri, ca și pereții săi.

Puținele observații care s-au putut face în mod satisfăcător ne-au condus la opinia că pereții construcției nu suprapuneau pe cei ai pivniței, aceasta din urmă fiind dispusă lateral față de planul construcției. Faptul că în arsura construcției cercetate nu s-au găsit cahle sau alte materiale ceramice de uz gospodăresc, dovedește că pivnița-depozit nu era suprapusă de locuință. Intrarea în aceasta se făcea lateral printr-o cameră a locuinței prin gârliciul dezvelit de noi în săpătură. Dotări de orice fel lipsesc. Toate observațiile făcute nu ne dau posibilitatea să putem afirma că pivnița-depozit ar fi fost amenajată pentru locuit sau pentru a se desface marfă în aceasta.

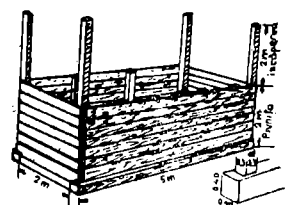
/// canal transversal (la 1 m dist. de nivelul mediu de apă)

//// otiz de lemn, în apă

linia ariei de apă

//// podul hidraulic, apă

□□□□ pârâz sau pârâz (la 1 m dist. de nivelul mediu de apă)

PIVRITA - (RECONSTITUIRE) SITA PIVRITELI SI A ÎMBUCĂRII BIRNELOR VERTICALE CU TALPA

Fig. 3. Suceava — planul construcție depozit și reconstituirea sa.

Depozitul de marfă aparținea unui negustor și era situat în „mahalaua” armenească⁶, în apropierea „uliței mari armenesti” (1597). Inventarul foarte bogat și diversificat confirmă caracterul de depozit de marfă al construcției. Aceasta constă din 80 obiecte de fier și aramă precum și din 74 de vase de ceramică (vase de provizii, castroane, farfurii, străchini, ulcioare, vase cu toartă etc.). Dintre piese se remarcă în special cele din import, din Asia Mică, precum și unele cu caracter de unicat în civilizația medievală românească : urcior antropomorf și cazan de aramă de mari dimensiuni (dg.=0,51 m).

Interesante sunt observațiile în ceea ce privește modul de grupare a mărfii (fig. 4) în cadrul depozitului : în zona peretelui de vest lângă

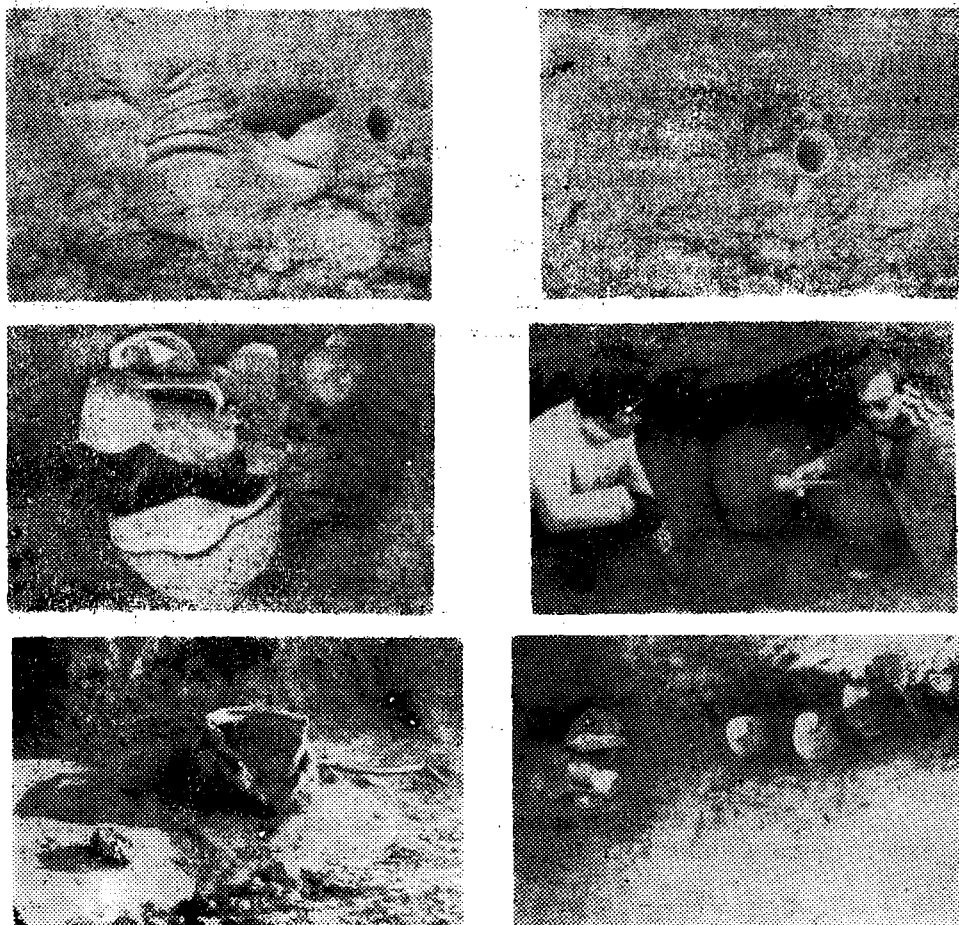

Fig. 4. Suceava — imagini de pe șantier ; nivel de arsură cu obiecte grupate la nivelul podelei.

⁶ Emil I. Emandi, Șt. Ceașu, *op. cit.*, p. 70—72.

bârna-talpă erau grupate străchinile și farfuriile de import puse una în alta cu gura în jos, ca și vasele cu toartă : pe centrul depozitului erau grupate obiectele de metal (cuie în grămezi, cazan mare cu tigăi de metal depuse în acesta, cuțitoaie) ; pe latura de est într-un vas mare de provizii erau puse în interior farfurii și castroane de mici dimensiuni ; tot aici erau grupate și o parte din obiectele de metal (sfeșnic, lacăte, lance, ferecături pentru căruțe) precum și unele piese de import (străchini-bol cu smalt de cobalt) prinse într-o plasă din ață (care s-a pulverizat) prevăzută cu două sigilii.

Depozitul de marfă a funcționat începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea până în ultima parte a secolului al XV-lea (1476 sau 1485)⁷, când a suferit un puternic incendiu. În decursul existenței sale nu a suferit nici o refacere și nici, ulterior, nu a fost afectat de vreo altă construcție modernă.

În cele ce urmează socotim ca foarte necesară o descriere detaliată a tuturor pieselor descoperite atât sub aspectul formelor, cât, mai ales, al ornamentației. În cadrul acestui material arheologic, distingem două mari categorii de piese : *ceramice și de feronerie*.

La rândul lui, materialul ceramic cuprinde două mari grupe : 1) ceramica comună (uzuală sau de bucătărie) ; 2) ceramica smălțuită. În componența fiecărei categorii operăm cu clasificări în funcție de formă și ornament. De remarcat că funcția de depozit a complexului ne este întărită și de constatarea că întreg materialul ceramic este conservat perfect, nefiind în stare fragmentară și nici nu prezintă urme de folosire (în special ceramica).

1. CERAMICA COMUNĂ

În formele sale depline, specifice secolului al XV-lea, această categorie s-a uniformizat pe întreaga Moldovă⁸, constatându-se în general aceeași calitate a pasteii, a tehnicii de ardere, ornamentare și a formelor de realizare. Această categorie ceramică este lucrată în întregime la roată rapidă, dintr-o pastă omogenă (degresantul folosit — nisipul — în funcție de compoziția argilei dă suprafeței exterioare a vaselor fie o înfățișare netedă la pipăit, fie cu asperități) arsă uniform (cu excepția celor care au stat direct pe podeaua depozitului, care au suferit o ardere secundară) și de culoare roșie. Vasele pe care le descriem în continuare erau destinate a servi la fiertul și servirea mâncărilor, la băut sau pentru păstratul lichidelor, ceea ce explică și varietatea acestor forme.

1.1. *Oala cu toartă* (5 bucăți) este vasul cu cea mai mare răspândire și era în general folosit la fiertul și păstratul hranei (fig. 5). Vasele

7 M. D. Matei, Emil I. Emandi, *O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava*, în S.C.I.V.A. 4, 1977, 28, p. 556 și urm ; Mircea D. Matei., *Civilizația urbană medievală din Moldova*, București, 1989, p. 118 și urm.

8 Mircea D. Matei, *op. cit.*, p. 78 și urm.

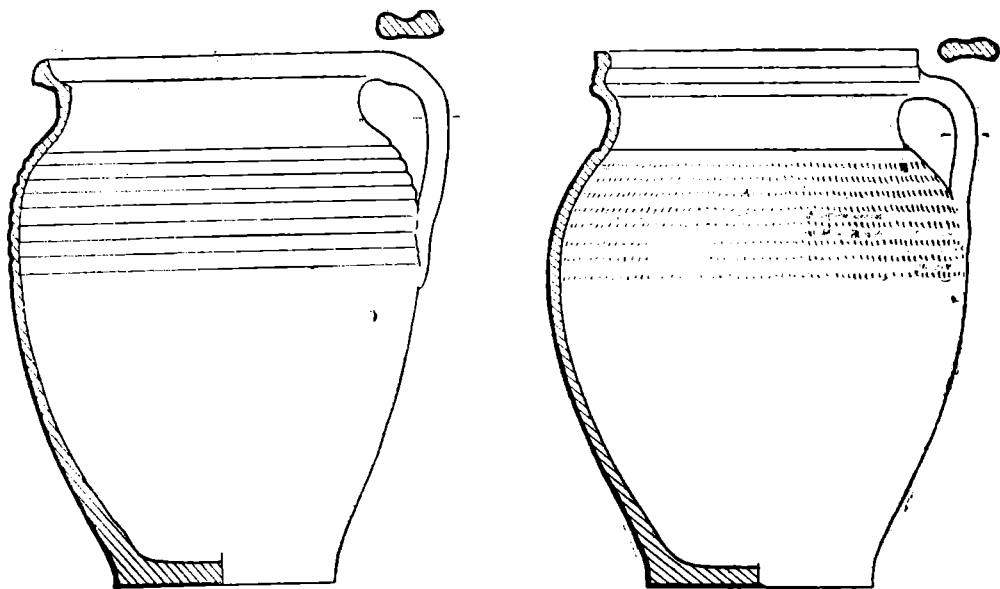

Fig. 5. Oală cu toartă (subtipul a și b). Ceramică nesmălțuită de uz comun.

sunt de mărimi mijlocii (înălțimea variază între 21 și 23 cm), frecvente în ceramica de uz comun specifică celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea. Unul dintre vasele cu toartă se încadrează într-un contur fusiiform cu unghiurile umerilor rotunjiți ce se retrag spre baza vasului în formă conică. Diferența pronunțată dintre diametrul bazei (9 cm) și cel al gurii (13 cm) vasului face ca silueta acestora să câștige mult în înălțime. Toarta sub formă de bandă este în secțiune dreptunghiulară ușor albiată pe mijloc. În funcție de profilul buzei deosebim două subtipuri : a) cu buza scundă, teșită la partea superioară orizontală și puternic arcuită la exterior, cu șanțuire interioară pentru capac, acest profil este de aceeași grosime cu pereții vasului (fig. 5/a) ; b) celălalt subtip are un profil relativ înalt, drept, sub formă de bandă de aceeași grosime cu pereții vasului (fig. 5/b). Caracteristic pentru acest grup este ornamentul format dintr-un fascicul de caneluri orizontale dispuse pe umărul vasului. Această formă de vas des întâlnită în așezarea de la Suceava⁹ are apropiate analogii cu o serie de descoperiri de la Iași, Baia, Siret, Coconi, Păcuiul lui Soare¹⁰.

⁹ Elena Busuioc, *op. cit.*, p. 60.

¹⁰ Al. Andronic, *Iași, până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 49 și urm.; Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia, în secolele XIV—XVII, vol II*, Iași, 1984, p. 189 și urm.; Mircea D. Matei, Emil Emandi, *Orașul Siret în lumina cercetărilor arheologice*, sub. tipar; N. Constantinescu, Coconi, București, 1972, p. 109 și urm.; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, vol II, București, 1978, p. 49 și urm.

1.2. *Farfuriile*. Această formă este semnalată printr-un singur exemplar cu profilul întreg (fig. 6). Lucrată din pastă foarte fină, de culoare roșietică, cu fund plat (diametrul 10 cm), pereții ușor arcuiți, farfuria avea buza lată (3 cm), trasă orizontal (diametrul gurii 25 cm) și cu marginea puțin îngroșată și rotunjită. Farfuria era ornamentată cu un fascicul de linii incizate orizontal și ondulat pe exteriorul buzei.

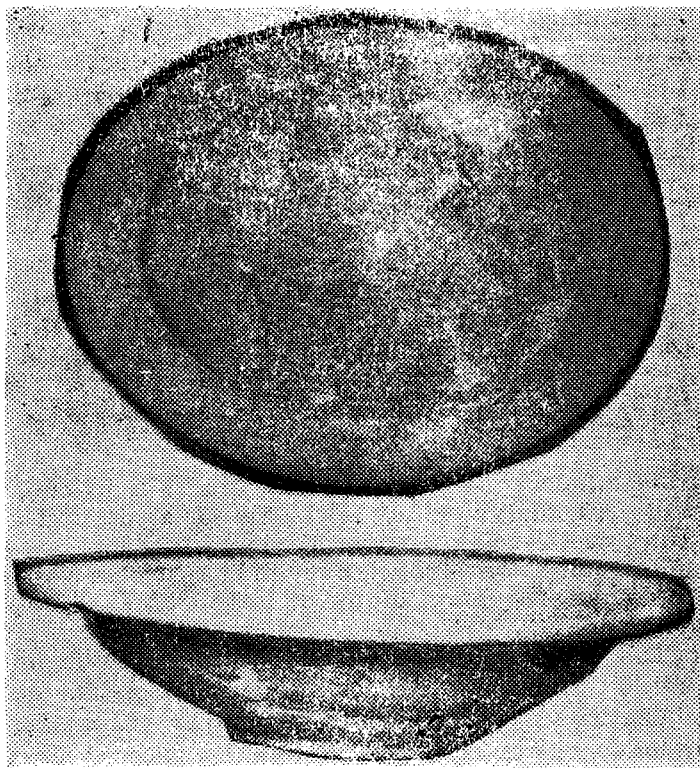

Fig. 6. Ceramică nesmălțuită. Farfurie.

1.3. *Străchinile* (13 exemplare) au în general corpul conic, adânc și mai puțin larg, cu picior inelar. (La Cconi și Păcuiul lui Soare, străchinile au fundul drept)¹¹. Deosebim două subtipuri cu variante în funcție de forma marginală a buzei și înclinarea pereților. Subtipul I (fig. 7/a) respectă în mare linia caracteristică străchinii smălțuite. Perețele evazat conic face la întâlnirea cu buza vasului un unghi care poate avea înclinații diferite, de aici apar și cele două variante : a) buza dreaptă, cu marginea îngroșată și rotunjită sau teșită spre interior, la

¹¹ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 132 ; Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. III, p. 57.

exterior profilul buzei este bine delimitat de o șanțuire ; b) buza răsfântă spre exterior și cu marginea ușor subțiată. În subtipul II am inclus strachina cu același profil ca primul descris mai sus, cu deosebirea că pereții vasului se înscriu într-o linie ușor arcuită, contactul dintre buză și pereții acestuia făcându-se în unghi obtuz (fig. 7/b). Diametrul gurii variază între 13 și 16 cm. În ceea ce privește înălțimea, străchinile sunt scunde (8—10 cm), toate fiind prevăzute cu picior inelar. Majoritatea acestor vase sunt ornamentate pe suprafața exterioară a buzei cu motive liniare incizate. Străchinile de la Suceava își găsesc replica în cele descoperite în așezările de la Baia și Orhei ¹².

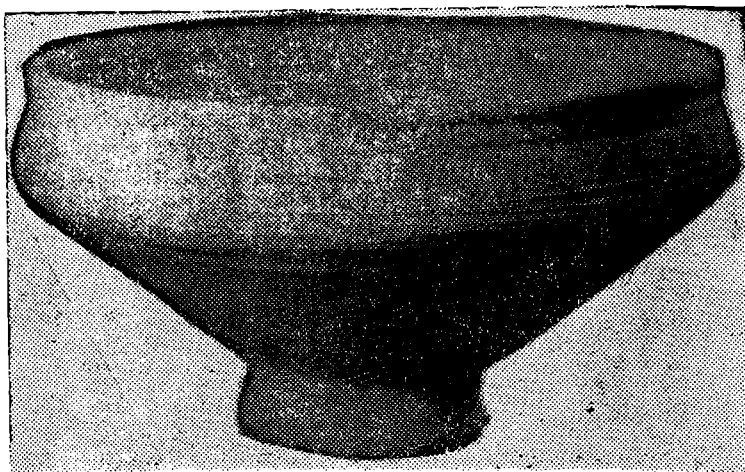
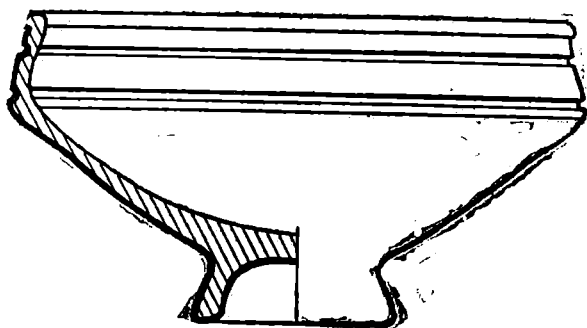
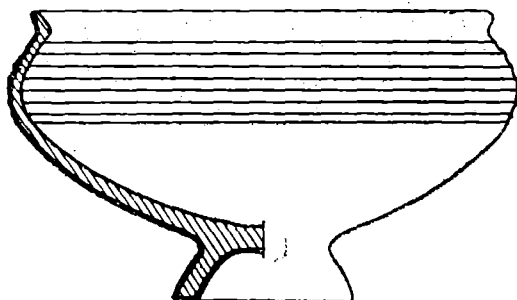

Fig. 7. Ceramică nesmălțuită. Străchină (subtipul a).

12 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stelea Cheptea, *op. cit.*, vol. II, p. 207 ; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. O. Nudelman, *Drevnoști Starogo Orheia (perioada Hoardei de Aur)*, Chișinău, 1981, p. 59—60.

Strachină (subtipul b).

1.4. *Castronul* (3 exemplare) este o formă des întâlnită în complexe descoperite la Suceava. Tipul caracteristic este cel cu pereții drepti sau ușor înclinați spre fundul plat al vasului (diametrul gurii 29 și 35 cm ; diametrul fundului 22 și 28 cm). Cele două exemplare atribuite

Fig. 8. Ceramică nesmălțuită. Castron cu cioc de scurgere.

Castron cu patru torți.

acestui tip au buza în continuarea pereților trasă oblic spre exterior aproape orizontal (fig. 8). Unul din aceste vase este prevăzut cu cioc de scurgere. Al doilea tip este de formă tronconică, prevăzut cu patru torți și are marginea trasă în sus și ușor răsfrântă spre exterior (diametrul gurii 29 cm, diametrul fundului 12,5 cm). Torțile se prind direct din buza vasului. Castroanele, indiferent de tipul căruia îi aparțin, sunt ornate fie cu fascicule de linii incizate drept, fie cu un brâu alveolat aplicat sub profilul buzei vasului. Ele își găsesc o analogie perfectă la Baia și Iași¹³, de unde provin piese asemănătoare, datate în aceeași perioadă.

1.5. *Vas de provizii* (fig. 9). Se știe că în așezarea de la Suceava¹⁴ sunt atestate vasele de provizii largi și înalte, fără torți și cu pereții groși de 1,5 cm. Vasul are forma de borcan cu gura îngustă (25 cm) în raport cu diametrul maxim (42 cm) și înălțimea sa (58 cm); gura vasului are buza groasă bine rotunjită și cu o puternică nervură sub ea. Interiorul are o evidentă șanțuire specifică vaselor acoperite cu capac. Pereții vasului coboară din umerii bombați ai acestuia pe o linie conică spre fundul său plat. Vasul este ornamentat pe umăr cu o bandă de linii incizate orizontal. Asemenea vase sunt cunoscute la Zimnicea și Coconi¹⁵, iar în Moldova la Siret¹⁶.

1.6. *Capăcele* (fig. 10) sunt legate funcțional de alte forme ale ceramicii uzuale și anume de oale cu toartă, oale-borcan și urcioare. De forma unui corp conic și ușor bombat, gol în interior și prevăzut fie cu toartă, fie cu buton, baza acestora se sprijină pe o ramă circulară. Ținând cont de înfățișarea acestora observăm prezența a două variante: a) majoritatea exemplarelor descoperite aparțin tipului clasic de capac (3 bucăți) cu buton central, având capătul plat sau ușor

13 Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol. II, p. 204—205; Al. Andronic, *op. cit.*, p. 55.

14 Elena Busuioc, *op. cit.*, p. 60.

15 N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 121—122.

16 Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, mss.

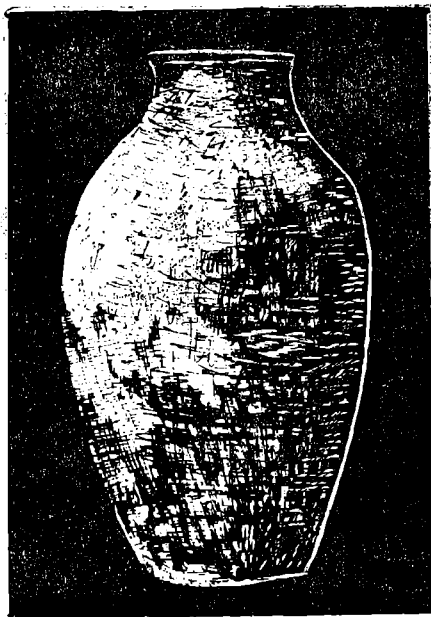

Fig. 9. Ceramică nesmălțuită. Vas de provizii.

conic (fig. 10/a), cu gura largă de 13—15 cm ; b) acestei variante îi aparține un singur exemplar ornamentat pe rama inferioară cu un brâu alveolat, capacul dispunând de o toartă de prindere sub formă de ghirlandă (fig. 10/b). Capacul de oală este o formă prezentă în toate așezările medievale. Cele mai apropiate analogii le putem stabili cu piesele descoperite la Baia, Coconi și Vorniceni-Tutova¹⁷, unde se găsesc toate variantele descrise mai sus.

2. CERAMICA SMĂLȚUITĂ

Alături de ceramica comună, ceramica smălțuită a apărut în cantitate neobișnuit de mare, depășind proporția de 60% din întreaga cantitate depozitată. Acest fapt indică uzualitatea categoriei nu numai ca o marfă de lux, ci, probabil, și cu rosturi decorative, ca în cazul ceramicii de import. În cadrul acestui depozit se întâlnesc multe forme standardizate, dar și unele mai puțin obișnuite. Spre deosebire de ceramica nesmălțuită, pasta marli majorităţii a produselor smălțuite este foarte îngrijit lucrată din argilă bine cernută cu cea mai mare atenție de orice fel de impurități și cu o compoziție chimică foarte omogenă.

¹⁷ Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol II, p. 204 ; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123 ; Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XI—XVII)*, București, 1982, p. 110—112.

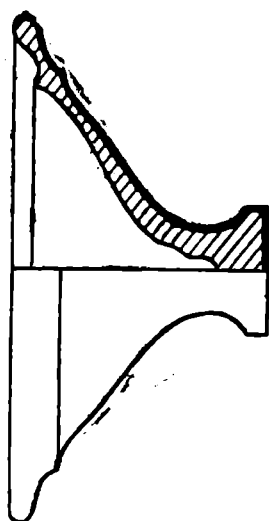
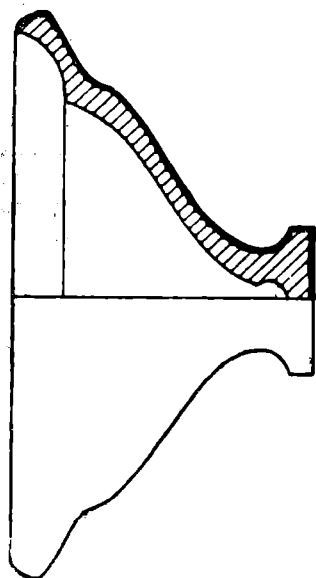

Fig. 10. Ceramică nesmălțuită. Capace (varianta a și b).

Caracteristica acestei ceramici arse oxidant (roșie fină) o constituie smalțul monocrom — verde cu intensități diferite de la deschis la foarte închis — aplicat fie pe fața interioară, în cazul vaselor întinse (străchini-farfurii), fie și pe suprafața exterioară în cazul vaselor de capacitate mică (străchini). În general, s-a admis că această tehnică a smalțului monocrom este proprie olăriei românești de la est de Carpați și celei din vechea Georgie și Armenie¹⁸, cu care am avut permanente contacte artistice. Smalțul, ca element decorativ, a fost aplicat simplu sau combinat cu alte tehnici și anume incizia (sgraffito) și excizia (champlevé). Anumite observații în legătură cu ceramica smalțuită din cadrul acestui depozit ne-au determinat să formulăm o grupă separată — ceramica de import. Tipologia categoriei ceramicii smalțuite locale am făcut-o în funcție de forma acestora.

2.1. *Străchinile*. Ca și cele nesmalțuite, acestea au drept suport un picior inelar, cu pereții evazați tronconic în partea inferioară și cu o margine caracteristică, înălțată perpendicular sau ușor înclinată (fig. 11). De aceeași înălțime cu farfuriile, străchinile — vase mai strânse

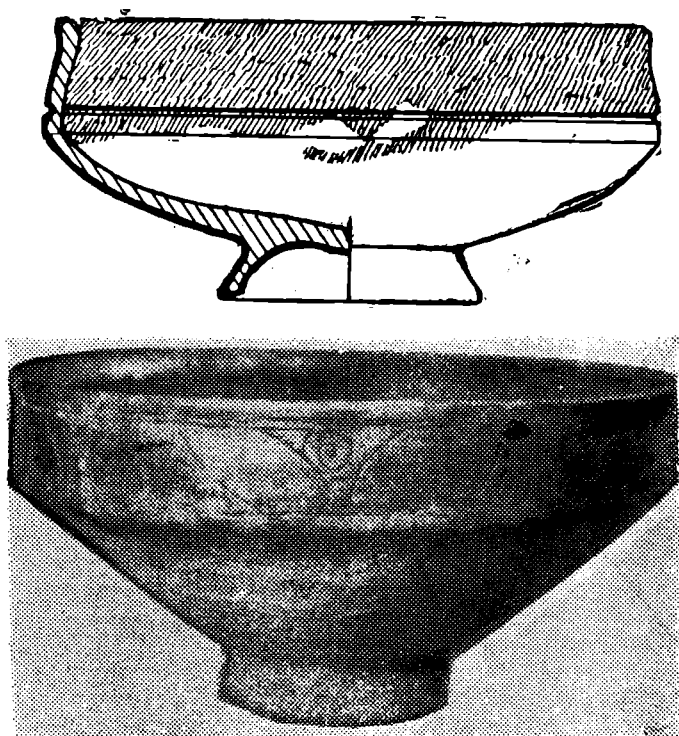
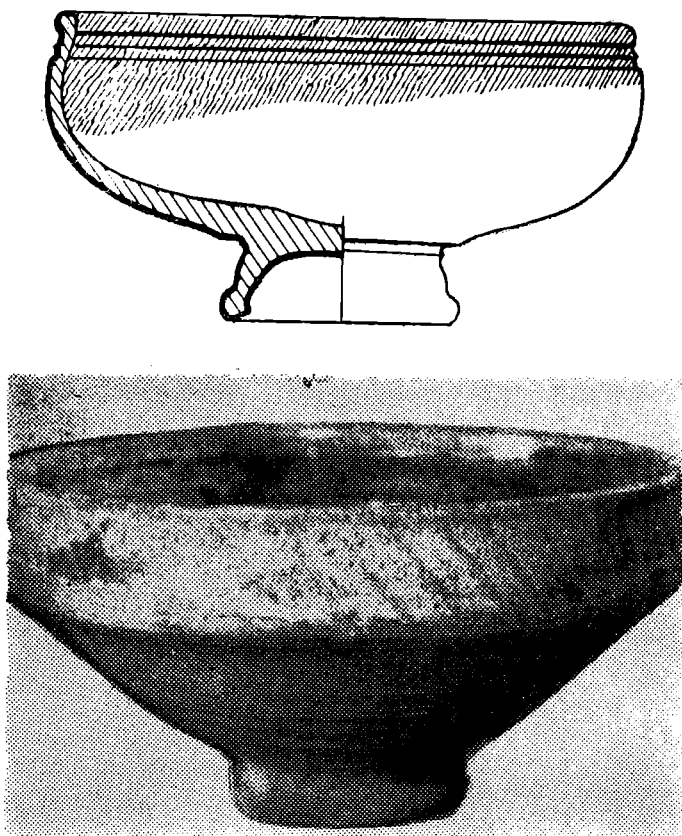

Fig. 11. Ceramică smalțuită. Strachină (subtipul a).

¹⁸ Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *Ceramica românească tradițională*, București, 1974, p. 50—51.

Strachină (subtipul b).

la gură (14—15 cm ; 20—21 cm) — sunt mai adânci. Statistic, ele sunt mai puțin numeroase (6 bucăți) decât farfuriile-strachină (14 bucăți). Distingem în cadrul străchinilor două grupe : a) cu pereți tronconici, buza specifică acestei variante se înalță vertical și se subțiază spre partea superioară având o slabă înclinare spre interior și evidențiază o șanțuire exterioară. Buza acestui vas face un unghi aproape drept cu partea inferioară a pereților (fig. 11/a) ; b) pereții vasului sunt ușor arcuiți în unghi obtuz, iar profilul buzei care se trage spre interior este rotunjit și ușor țesit spre exterior (fig. 11/b). Ornamentarea s-a făcut fie în tehnica inciziei și exciziei, fie completându-se din punct de vedere coloristic numai suprafața interioară și, parțial, cea exterioară a vasului. Adesea, în nuanțarea cromatică a vaselor (numai la cele decorate) este limpede că angoba a jucat un rol important (smalturi gălbui-verzui până la verde închis). Elementul spiral (fig. 11/a), lujeri stilizați și palmete ca și baghete oblice sau rețele de baghete prinse în cerc, sunt principalele motive întâlnite la aceste categorii de vase.

Singurele analogii pe care le putem, deocamdată, stabili sunt cele de la Păcuiul lui Soare, Baia, Orhei și Costești¹⁹.

2.2. *Strachina-farfurie* (fig. 12) este identificată printr-un număr de 14 exemplare, sprijinite pe suport inelar, având în dreptul gurii

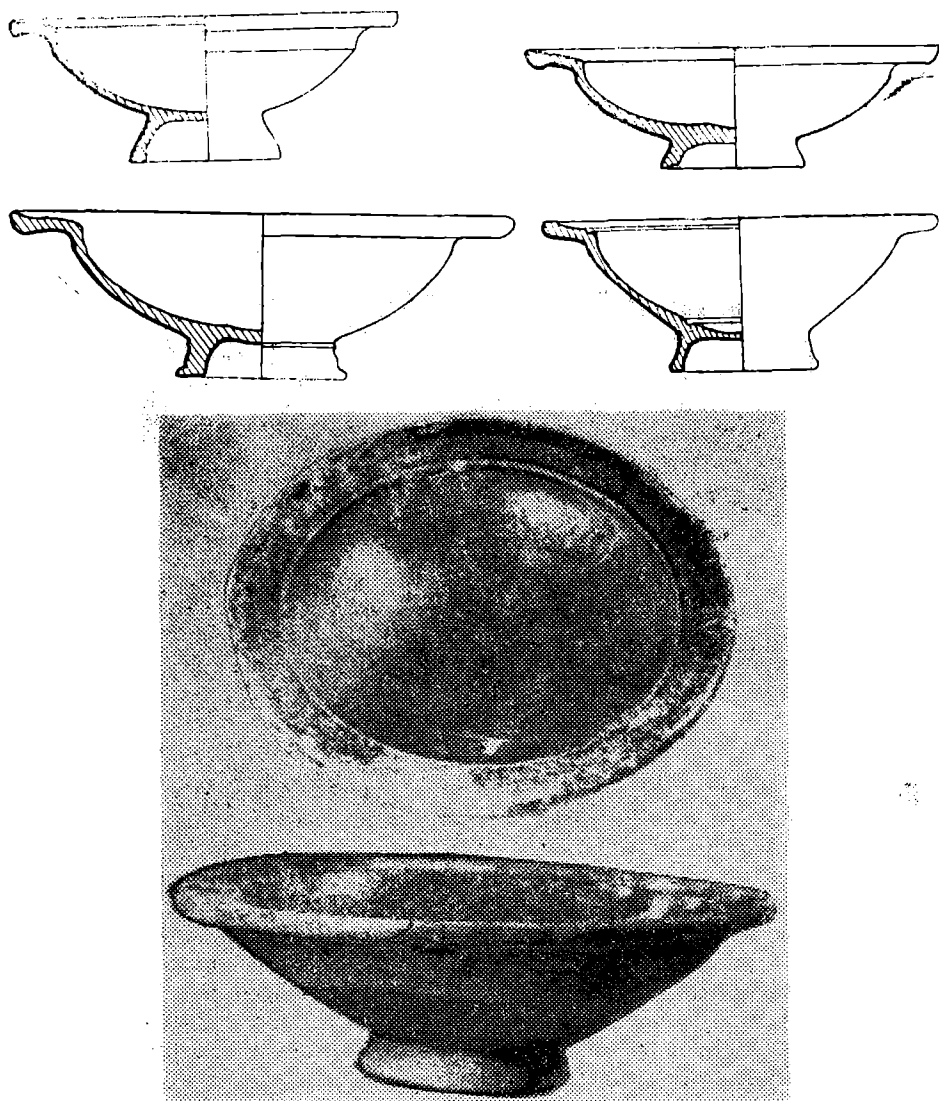

Fig. 12. Ceramică smălțuită. Strachina farfurie.

¹⁹ Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 76 ; Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol II, p. 22 ; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudel'man, *op. cit.*, p. 57 ; L. L. Palevoi, Gorodskae gončarstov Prut-Dnestrov, v. XIV-veche, Chișinău, 1969, p. 145—147.

diametre cuprinse între 16—18 cm și 20—22cm ; înălțimea este, de asemenea, variabilă cuprinsă între 5 și 6 cm. Deosebim un singur tip cu buza lată de 2 cm, trasă aproape orizontal și terminată cu marginea îngroșată și ușor înălțată sau cu marginea marcată pe suprafața interioară de un prag, precum și profilul buzei drept fără nici un fel de îngroșare, pereții groși de peste 1 cm se arcuiesc creând un corp semisferic, uneori marcat de un prag. În toate cazurile smălțul verde, de nuanțe diferite (de la verde deschis la verde foarte închis) a fost aplicat fără acel strat subțire de angobă ; această categorie de vase nu a fost ornamentată în nici o tehnică. Din succinta prezentare a acestei grupe de vase smălțuite se detașează farfuria-strachină cu diametrul gurii de 25 cm (fig. 12/a) și cu marginea (3,5 cm) marcată de două praguri îngroșate rar întâlnită în Moldova și cu o frecvență mai mare în zona Caucazului și a Krâmului²⁰. În rest, variantele pe care le-am prezentat cu o largă răspândire, în special ca formă, se găsesc în tot spațiul carpato-balcanic.

2.3. *Urcior*. Comparativ cu celelalte forme, fragmentele de urcioare smălțuite sunt mai puțin numeroase. S-a păstrat doar un singur exemplar întreg (fig. 13). De formă globulară, prevăzut cu gât înalt tubular

Fig. 13. Ceramică smălțuită. Urcior.

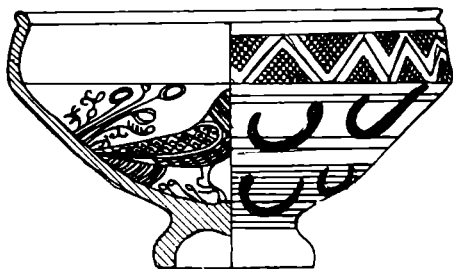
²⁰ Pentru bibliografia problemei, vezi E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudel-man, *Vestigiile Orheiului Vechi (perioada Hoardei de Aur)*, p. 56 și 92.

(diametrul gurii 9 cm) și buză lată sub formă de bandă, vasul are un suport scund, plat; din zona gâtului pornesc trei torți în secțiune dreptunghiulară care se sprijină pe umărul vasului. Vasul a fost în întregime smălțuit în verde oliv deschis, cu excepția suportului. Prevăzut cu capac de mici dimensiuni și cu buton de prindere, urciorul avea o înălțime de 21 cm. Materiale asemănătoare au fost descoperite la Coconi (urciorul cu trei torți) și Păcuiul lui Soare (urciorul de formă globulară)²¹.

3. CERAMICA SMĂLȚUITĂ DE IMPORT

Am grupat aici numai vasele întregi (pe care le vom descrie pe fiecare în parte) care se disting față de celelalte amintite mai sus prin unele trăsături caracteristice legate de pastă, culoare și ornament; fiecare în felul său se individualizează în cultura materială medievală din Moldova. În sensul acesta ținem să subliniem de la început că avem de-a face cu o ceramică eterogenă ca aspect, care a fost adusă la Suceava din centre diferite fie din zona balcanică, fie din Orientul Apropiat. Dovada o face nu numai stilul diferite de ornamentare, dar mai ales compoziția lutului și tehnica de ardere. Astfel, avem vase fie executate din caolin și pastă de foarte bună calitate (nisipul nu este de loc vizibil), de culoare roșietică spre roz, sau spre un maro deschis, fie din pastă extrem de fină (nisip extrem de fin amestecat cu var „cimentat” și un clei special) de culoare cenușie.

3.1. *Strachină* (diametrul gurii 25 cm; diametrul bazei 9 cm; înălțimea 16 cm). Lucrată dintr-o pastă extrem de fină și perfect arsă, având o culoare roz, vasul este de formă tronconică, cu pereții ușor arcuiți din care pornește în unghi buza înaltă și ușor oblică, trasă în sus (fig. 14). Marginea de sus a buzei este rotunjită și are dispus la ex-

Ceramică smălțuită de import. Strachină.

21 N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 140; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 94—95.

Fig. 14. Ceramică smălțuită de import, Strachină.

terior o șanțuire ; suportul vasului este inelar (Standing). Un smalt strălucitor, galben auriu, cu tente mai închise, asemenea zahărului ars, de foarte bună calitate, compact, gros și sticlos este așternut uniform pe suprafața sa interioară. Vasul a fost decorat în tehnicile sgraffito și champlévé : astfel, interiorul vasului este ocupat central de un porumbel însoțit de motive florale care-l încadrează în mod armonios. Porumbelul în poziție normală prinde în cioc un chiparos de factură orientală, în spatele său este reprezentat arborele vieții redat în mod schematic în „stil spiral“ (motivele sunt derivate mai ales din vrejul cu „cârcei“, îmbinat cu palmete și semipalmete). Se consideră că prezența arborelui însoțit de anumite păsări (în speță porumbei), trebuie pusă în legătură cu ceremoniile funerare și de pomenire a morților. De asemenea, s-a constatat că motivul porumbeiei, asociat cu pomul vieții specific Orientului, apare numai în olăria persană și islamică ²². Exte-

22 Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 53.

(pete verzi sub culoare). Spațiile dintre frunze sunt ocupate de două cercuri concentrice (incizii maronii) care ne sugerează forma „ochiului”.

Fig. 15. Ceramică smălțuită de import. Taler.

Motivul ornamental — grifonul — este bine pus în evidență de contrastul coloritului care merge de la verde oliv la verde închis și maro. Exteriorul vasului, cu excepția suportului inelar, este smălțuit în verde oliv cu nuanțe maronii ; atât umărul vasului, cât și buza sa exterioară sunt brăzdate de trei caneluri.

O altă piesă, de factură apropiată, este (diametrul gurii 27 cm ; diametrul bazei 8 cm ; înălțime 6 cm) realizată din aceeași pastă ca și primul taler, dar se deosebește de acesta numai prin motivul ornamental (fig. 16). Smălțul verde oliv, cu nuanțe maronii și verde închis și-a pierdut din reflexe datorită arderii secundare. Fundul vasului este ocupat de un pește voluminos a cărui coadă este răsucită sub el ; buza interioară este ornamentată în tehnicile sgraffito și champlevé, ca de altfel, întreg vasul, ce cuprinde două registre cu același desen compus dintr-o linie frântă, în zig-zag, combinată între spațiile lăsate, cu triunghiuri. Exteriorul acoperit cu smălț este decorat cu caneluri larg vălurite.

După formă, ambele talere descoperite la Suceava reprezintă continuarea unui tip bizantin mai vechi, cu analogii aproape identice la Păcuiul lui Soare și Orhei²⁹. Talere asemănătoare apar la Constantinopol și Corint în secolele XI—XII³⁰. Grifonii, întâlniți atât pe cahle (Suceava)³¹, cât și pe ceramica smălțuită (Păcuiul lui Soare) sunt imagini ce descind din mitologie sau din repertoriul fantastic al Orientului³², cunoscute fiind în acest sens legăturile permanente ale coloniei armenesti de la Suceava cu orașele de la nordul Mării Negre și cu cele din Armenia³³. Motivul peștelui, reprezentând în simbolistica artei paleocreștine imaginea lui Iisus (apelativul gnostic al lui Iisus — Ihtus, însemnând totodată și pește), s-a perpetuat și în olăria smălțuită fie de la Păcuiul lui Soare³⁴, fie din Chersones³⁵ prin intermediul culturii bizantine. Aceste reprezentări zoomorfe au fost combinate cu linii alternativ drepte și ondulate, precum și cu perechi de frunze înclinate una spre alta, motive bine cunoscute în ceramica smălțuită de la Costești și de pe Volga inferioară³⁶.

29 Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 69 (grup. II, cu marginea foarte lată — 6 cm) ; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 68 (fig. 32—33).

30 Robert B. Stevenson, *The Great palace of the byzantine Emperors. The Pottery*, Oxford, 1967, p. 65, pl. 17/28.

31 Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturie de civilizație medievală românească*, București, 1979, p. 147.

32 *Ibidem* ; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 91 ; Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 53.

33 Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 39 ; pentru partea documentară, vezi G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicine et Cetatea Albă*, (București, 1935) ; Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978 ; Barbu Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1973, p. 47—137.

34 Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 91 (fig. 71/7) ; V. Paraschiva Batariuc, *op. cit.*, p. 51 (pl. 2/1).

35 A. L. Jacobson, *op. cit.* pl. XXVII/107.

36 L. L. Pelevoi, I. A. Rafalovici, *O garadskoi keramike Dnestrovsko-Prut'skogo mejdurecia*, în M. I. A., nr. 4 (70), 1960, p. 176 ; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 69.

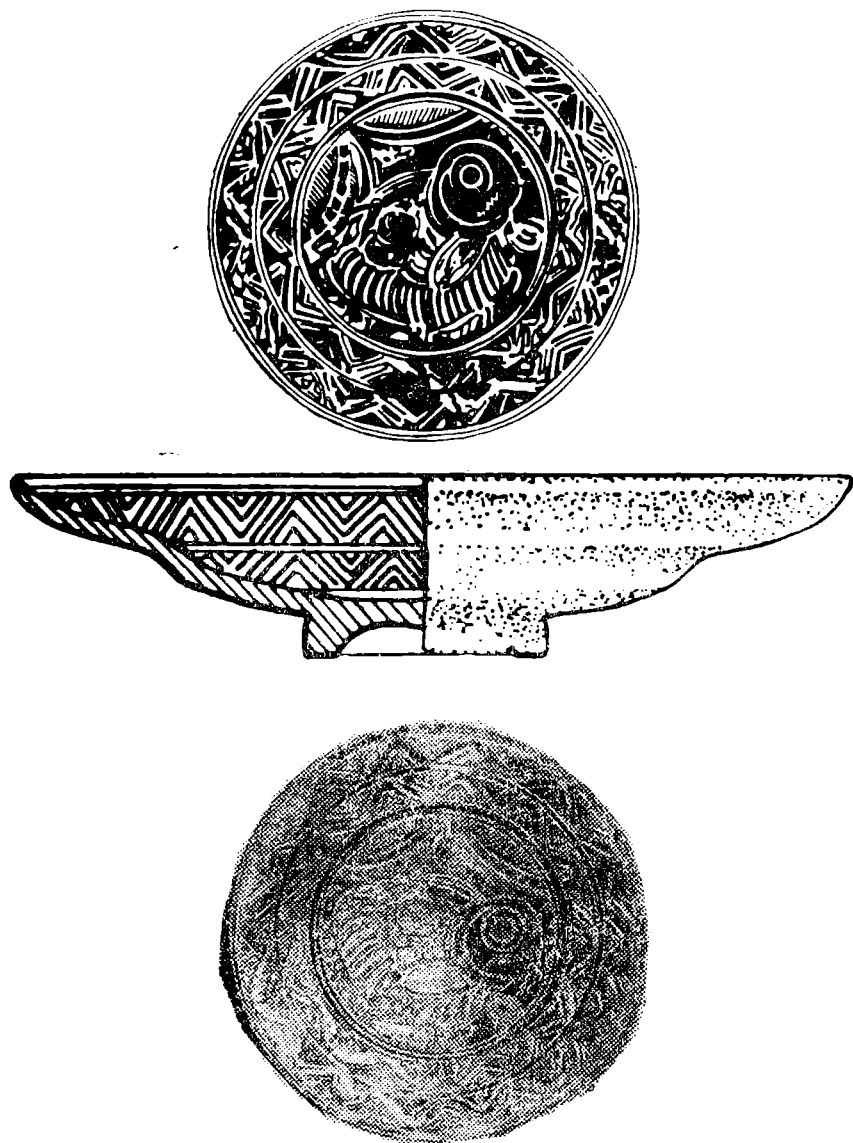

Fig. 16. Ceramică smălțuită de import. Taler.

3.3. *Strachina-bol* (diametrul gurii 26 cm ; diametrul bazei 8,5 cm ; înălțime 13 cm) cu desen policrom pictat sub glazură (fig. 17). Confectionat din pastă „kașină” de culoare trandafirie (această culoare a vaselor se întâlnește mai ales în Asia Centrală și se explică de unii cercetători prin aceea că temperatura arderii „kașinului” nu depășește

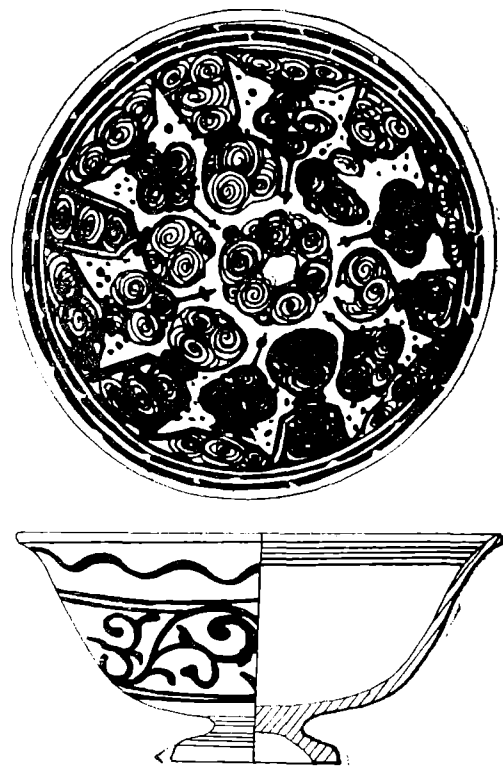
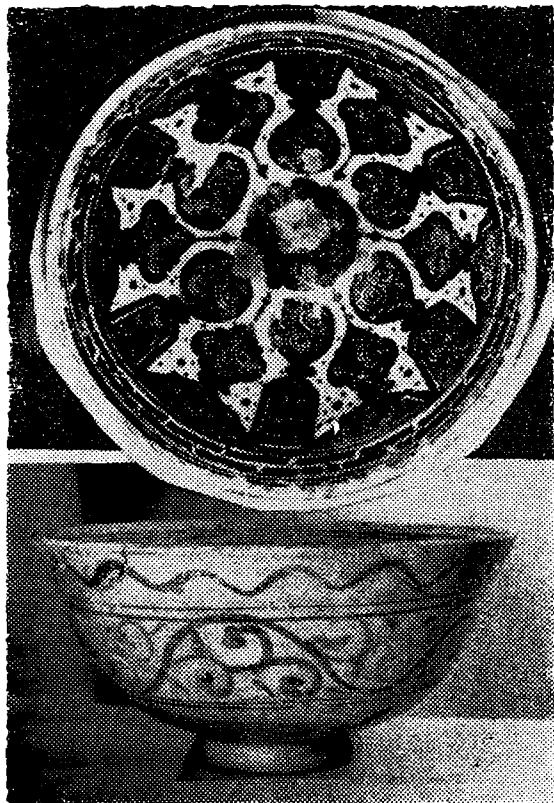

Fig. 17. Ceramică smălțuită de import. Strachină — bol

1 000°)³⁷, vasul are suport inelar, cu pereții rotunjiți în partea lor inferioară; buza vasului, ușor arcuită spre exterior, continuă linia de profil a vasului, ea terminându-se cu o margine puțin îngroșată și teșită înclinată spre interior, marcată la exterior printr-o șanțuire ușor vizibilă. La realizarea decorului acestui vas s-au folosit două tipuri de culori: albastru ultramarin de cobalt și negru („biriuzov“)³⁸, la care se utiliza oxid de cupru cu adaos de cositor. Pe fondul alb angobat, interiorul vasului a fost pictat în culori albastre, peste care a fost suprapus ulterior un strat de smalt transparent incolor. În interiorul vasului, la bază, s-a desenat un cerc mare, albastru, ce cuprinde alte șase cercuri mai mici executate din 2—3 linii concentrice albastre pe fond alb; spațiul de curbură al vasului este ocupat de un rând compus dintr-o moscheie cu bulb și o figură umană stilizată ce se succed în alternanță de-a lungul pereților. Desenul este realizat cu albastru ultramarin cu adaos de cobalt. Pe marginea vasului, ușor răsfrântă în afară sunt desenate două rânduri de segmente de linii orizontale de culoare albastră. La exterior, pereții vasului sunt acoperiți de o angobă gălbui-deschisă, peste care s-a desenat cu culoare neagră un desen compus din două registre: partea superioară a vasului a fost ornamentată cu o linie larg ondulată, iar în partea inferioară s-a desenat un vrej în ghirlandă cu cârcei specific stilului „spiral“, totul fiind acoperit cu smalt transparent incolor. În interiorul suportului inelar este imprimată litera „E“ în pasta crudă a vasului, probabil un semn de atelier al olarului care a confecționat vasul. Modul de ornamentare a vasului este străin de tehnicile sgraffito și chamolevé.

a) Altă *strachină-bol* (diametrul gurii 26 cm; diametrul bazei 9.5 cm; înălțime 12 cm), executată din aceeași pastă, de formă identică și ornamentată în aceeași manieră, se deosebește de vasul descris mai sus prin compoziția desenului (fig. 18). Astfel, în interiorul vasului, pe fund. delimitat de un cerc alb, este pictat cu culoare albastră un medalion central în care se găsește o floare (margaretă?) înconjurată de numeroase crenșute cu frunze. Pereții arcuți ai vasului sunt ornamentați pe toată suprafața lor cu „baghete“ pictate cu albastru ultramarin; marginea vasului ușor răsfrântă în afară este acoperită cu mici grupuri de „puncte“ discontinuu executate, colorate în albastru și delimitate în partea superioară de un cerc desenat cu cobalt. La exterior, pereții vasului au fost ornamentați peste angoba gălbui deschis cu o linie ondulată și un registru de „baghete“ verticale, oblic înclinate, toate de culoare neagră, peste care s-a aplicat un strat de smalt incolor.

Dacă, în alte centre din țara noastră (Păcuilui Soare, Putna, Cârtea de Argeș)³⁹ s-au găsit doar fragmene de vase lucrate în aceeași

37 E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 71.

38 *Ibidem*, p. 77—78.

39 Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 103—105, (fig. 87); N. Constantinescu, *Cârtea de Argeș (1200—1400)*, București, 1984, p. 140 (fig. 66); Gh. I. Cantacuzino, Al. Rădulescu, *Considerații asupra ceramicii descoperite la Mănăstirea Putna în anul 1971*, în SCIVA, 4, 1974, 25, p. 536, (fig. 8).

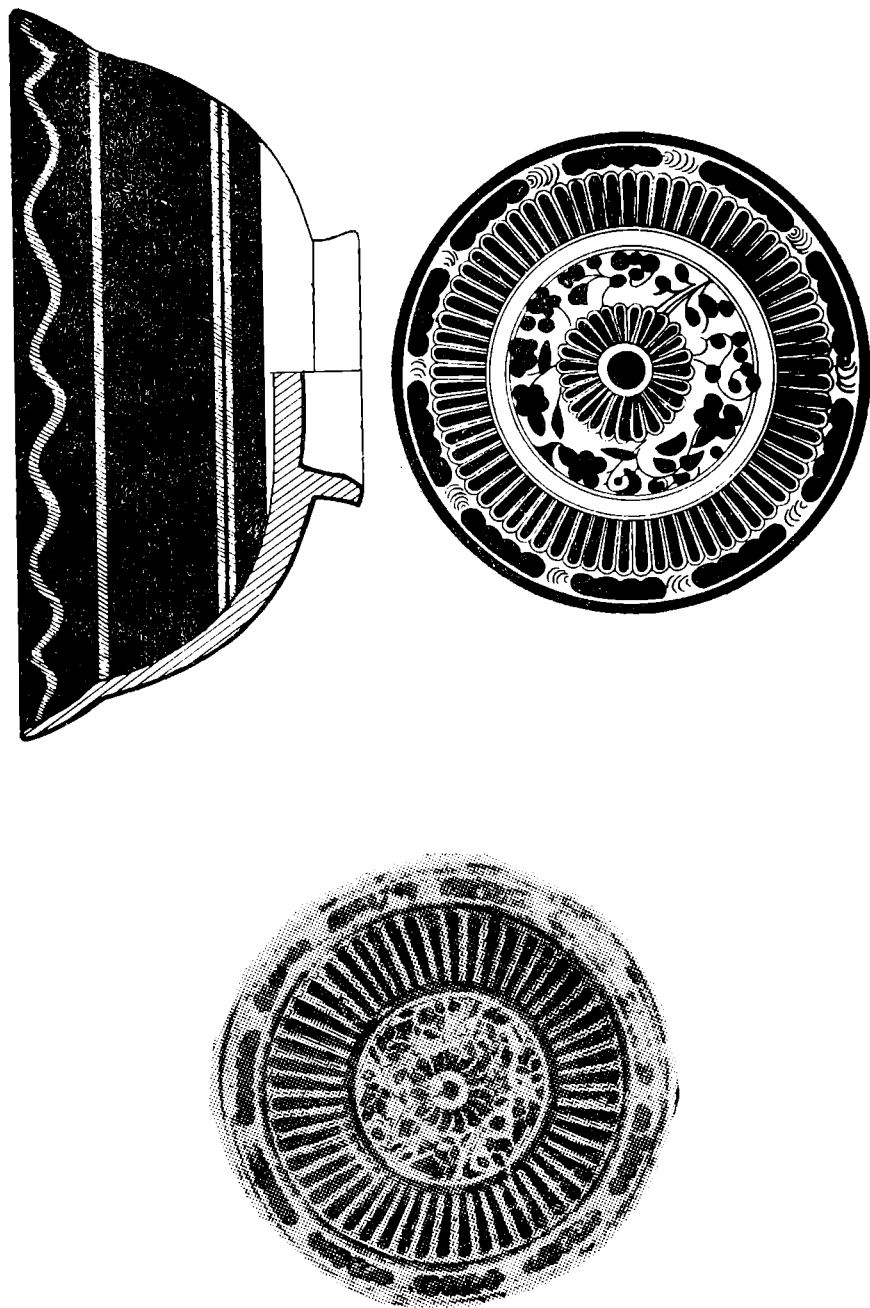

Fig. 18. Ceramică smălțuită de import, Strachină — bol.

tehnică, în schimb la Suceava ⁴⁰ s-au descoperit vase întregi. De remarcat că în aceeași situație cu Suceava se află și descoperirile de la Cetatea Albă și Orhei ⁴¹, unde s-au găsit două exemplare asemănătoare ca formă, dar deosebite ca ornament. Proveniența lor orientală, intermediată de numărul mare de negustori armeni din Suceava, este indiscutabilă. În sensul acesta, cele două străchini-bol își găsesc analogii până la identitate, atât sub aspectul formei, cât și al tehnicii de ornamentare și execuție cu vasele descoperite la Saraia Batu, Saraia Berkæ ⁴² și din zona inferioară a Volgăi ⁴³; asemănătoare cu ceramica de acest tip este și așa-numita faianță „siculo-arabă“, larg cunoscută la musulmanii din Iran, Siria și Armenia. Ceramica cu desen negru sub glazură, după părerea lui N. M. Bulatov „este o variantă degenerată a ceramicii clasice (din secolele anterioare, XI—XII) pentru Orientul medieval“ ⁴⁴.

3.4. *Farfuriile* (5 exemplare) descoperite la Suceava au mai multe variante, atât ca decor, cât și ca mărime. Executate numai din pastă „kașină“, foarte fină, de nuanță cenușie și gălbui-trandafir, această categorie de vase pictată ultramarin se înscrie în forma tipică a farfuriilor, cu deschideri largi și pereți arcuți sprijiniți pe un fund inelar, având în dreptul gurii diametre ce depășesc 20 cm. În funcție de profilul buzei deosebim două variante : a) farfurii cu marginea lată de 2,5—3 cm, răsfrântă oblic în afara peretelui lin curbat. Înălțimea vaselor este de 5,6 și 7,5 cm, iar diametrul lor se înscrie între 24,5 și 30 cm, cu excepția unui singur vas ce are doar 18,5 cm ; b) a doua variantă grupează două farfurii al căror perete exterior schițează un prag ce delimitează marginea buzei lătită și trasă orizontal spre exterior, din pereții ușor arcuți ai vasului. Înălțimea vaselor este de 5,5 și 6 cm, diametrul gurii se înscrie între 22 și 23 cm. În toate cazurile, pictura a fost aplicată peste un strat subțire de angobă. Pictura policromă (ultramarin, auriu și verde) a fost acoperită cu un strat de smalt transparent incolor. În funcție de ornament fiecare vas se individualizează printr-un decor specific :

a) *Farfurie cu decor stelar* (fig. 19). Din punct de vedere cromatic, vasul se caracterizează printr-un fond de culoare albă, peste care s-a pictat cu albastru de cobalt. În ceea ce privește decorația, constatăm că aceasta este distribuită cu generozitate pe tot interiorul vasului : fundul vasului este ocupat în întregime de o stea cu șase colțuri (steaua este obținută prin suprapunerea a două triunghiuri, dintre care unul răsturnat), fiecare colț fiind prevăzut la capete cu câte un punct bine îngroșat de culoare albastră. În interiorul stelei este desenat un hexagon umplut cu jumătăți de cerc, iar în mijlocul hexagonului s-a schițat contu-

40 La cercetarea respectivului depozit am mai participat și muzeografil Mircea Ignat și Vasile Demciuc.

41 A. A. Kravcenko., *op. cit.*, p. 90 (fig. 35) ; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 73 (fig. 34, 35).

42 G. A. Fedorov-Davidov, *Raskopki Hovopo-Sarai*, în S.A., nr. 1, 1964, p. 265.

43 N. M. Bylatov, *Klassifikația kașinnoi polivnoi keramiki zolotoordiiskir gorodov*, în S. A., nr. 4, 1968, p. 101—102.

44 N. M. Bulatov, *op. cit.*, p. 104.

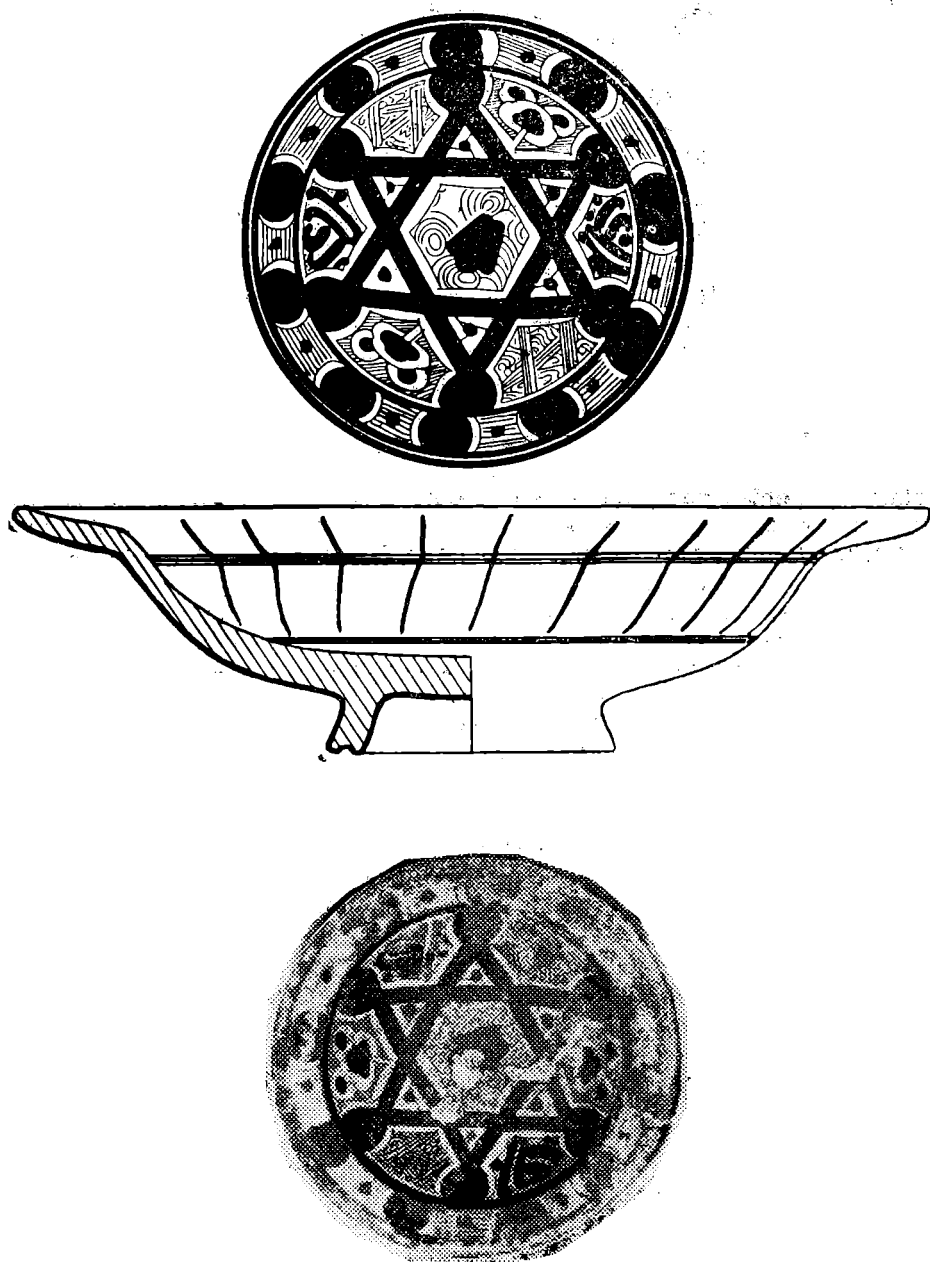

Fig. 19. Ceramică smălțuită de import. Farfurie cu decor stelar.

rul unui cerc neregulat, totul fiind de culoare albastră. Între extremitățile stelei, în zona pereților, sunt stilizate mai multe figuri și semne cuprinse în scuturi (?), dintre care remarcăm un cap uman excesiv de stilizat, cu trăsături (ochi, gură, nas) evident îngroșate; în alte scuturi este schițată probabil o scriere cufică (pe unele vase de la Orhei s-a descifrat cuvântul „succes“) ⁴⁵. Literele sunt pictate cu albastru de cobalt și ornate cu puncte de aceeași culoare. Pe marginea vasului, răsrânte orizontal în afară, sunt desenate pe fond alb 10 puncte mari, albastre, cu spații între ele, unde s-au trasat mici linii orizontale cu câte un mic punct albastru în centru; întreg decorul este delimitat la capetele extreme ale buzei (lată de 3 cm) de două linii orizontale puternic îngroșate de culoare albastră. În exterior, partea superioară a vasului este acoperită cu angobă albă peste care s-au trasat baghete subțiri verticale, de culoare albastră; de asemenea, trei linii orizontale pictate tot cu albastru delimitează buza și pereții vasului de suportul inelar. Totul a fost acoperit cu smalt transparent incolor. La baza suportului inelar s-a executat și o mică șanțuire ce individualizează partea inferioară a vasului de cea superioară. Analogii apropiate privind motivul stelar îl găsim în ceramica de la Cetatea Albă și Orhei ⁴⁶, unde pe fundul unui bol este desenată cu albastru de cobalt o asemenea stea, iar pereții vasului sunt ornamentați cu „ochiul de păun“. Cât privește răspândirea acestui ornament stelar cu șase raze, el se întâlnește în ceramica bizantină din secolul al XIII-lea, fiind caracteristic mai ales cupelor de execuție musulmană (este cunoscut faptul că ornarea vaselor cu „scriere de urări“ intră în tradițiile orientului musulman) ⁴⁷. De asemenea, reprezentarea stelei cu șase raze este un ornament obișnuit în ceramica „kașină“ din Postvolga, Chersones, Sara-Berke și Dvina ⁴⁸.

b) *Farfurie cu decor floral și baghete* (fig. 20). Ornamentarea s-a făcut, ca și în cazul menționat mai sus, numai în tehnica picturii. Motivele sunt aceleași ca și la strachina-bol (nr. 3) descrisă mai sus: zona centrală a vasului este ocupată de o floare (margaretă) cu 15 petale, înconjurată de vrejuri prevăzute cu frunze, toate desenate cu albastru ultramarin pe fond alb. Pereții interiori delimitați de două linii orizontale continui de culoare albastră sunt decorați cu baghete groase verticale, separate unele de altele prin linii subțiri, de aceeași culoare (întreg fondul este alb). Buza vasului (2,5 cm), răsrântă în afară orizontal, este ornată cu grupe de puncte albastre (5—6) unite, despărțite de linii scurte oblice, trasate cu aceeași culoare. La exterior, marginea vasului este ornamentată pe fond alb cu o linie vălurită de culoare albastră. Restul corpului, delimitat de două linii albastre este ornamentat (pe fond alb)

45 E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 74, 78.

46 *Ibidem*, p. 73—74, (fig. 36); A. A. Kravunko, *op. cit.*, p. 73 (fig. 27/9).

47 G. A. Fedorov-Davidov, *op. cit.*, p. 137.

48 N. S. Grajdankina, E. V. Rtveladze, *Vliianie Xorezma na keramiceskoe proizvodstvo zolotvurginskogo goroda Madjara*, în S. A., nr. 1, 1971, p. 128: pentru restul bibliografiei vezi lucrarea autorilor E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 78.

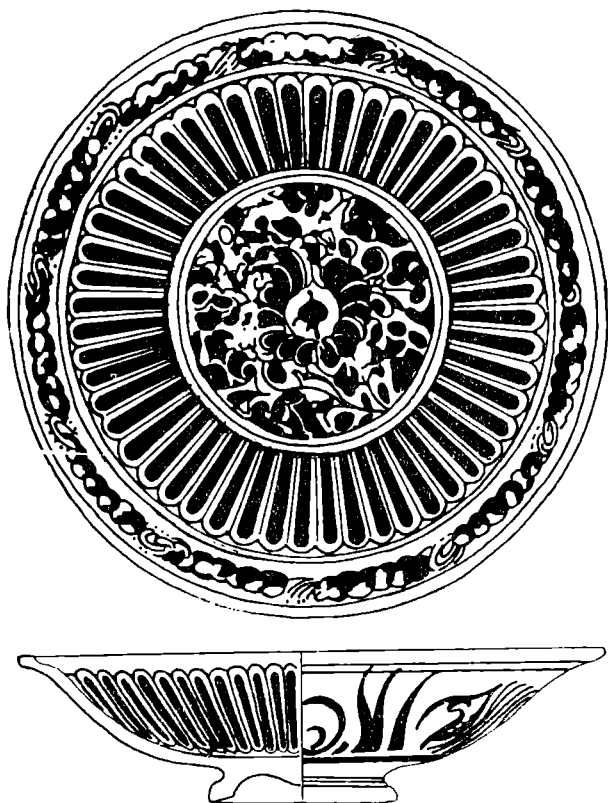

Fig. 20. Ceramică smălțuită de import. Farfurie cu decor floral și baghete.

cu vreji meandrici, cu cârcei, de culoare maro-închis, despărțiți de câte trei baghete desenate cu albastru ultramarin. Un asemenea desen floral cu baghete, aproape identic, s-a descoperit la Putna⁴⁹, tot pe o farfurie. Ornamentul cu baghete, socotit ca foarte rar, a mai fost semnalat la Păcuiul lui Soare, Orhei și Cetatea Albă⁵⁰. Vasele descoperite la Suceava se leagă strâns sub raportul decorului de ceramica armeană găsită la Ani⁵¹.

c) *Farfurie cu decor geometric și floral* (fig. 21). Cromatic, ea se remarcă printr-un fond deschis, spre alb, pe care s-a pictat cu verde și maro auriu. Decorul interior pictat constă dintr-un pătrat colorat în verde ce ocupa partea centrală a vasului, în interiorul căruia este de-

49 Gh. I. Cantacuzino, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 536 (fig. 8).

50 Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 105; E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 77; A. A. Kravcenko, *op. cit.*, p. 90 (fig. 35/1); fig. 36.

51 V. A. Șlekovnikov, *op. cit.*, p. 71 și urm.

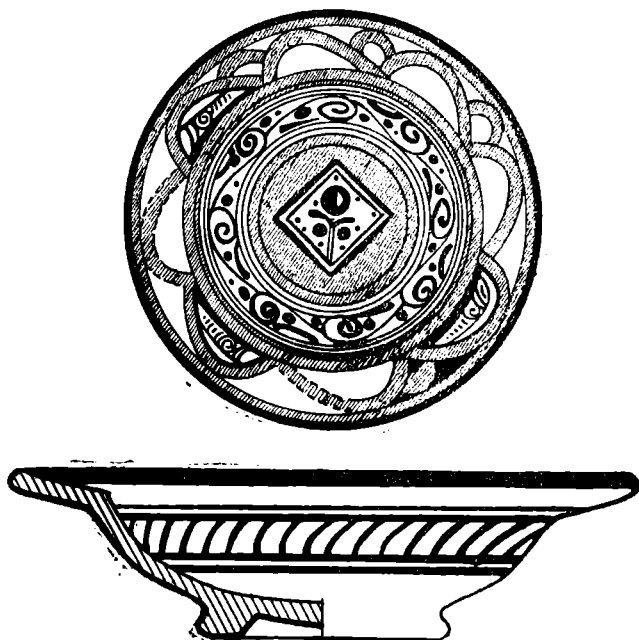

Fig. 21. Ceramică smălțuită de import. Farfurie cu decor geometric și floral.

senat pomul vieții (poate fi interpretat și ca o figură umană puternic stilizată) în cafeniu auriu. Pereții vasului sunt ornamentați cu vrejuri cu cârcei, îmbinați cu palmete și semipalmete, toate de culoare cafeniu-auriu. Umărul vasului este ornamentat cu o bandă circulară groasă, de culoare verde. Buza vasului (2 cm) este ocupată de volute puternic îngroșate, de culoare verde, și de trei delfini (?), cafeniu-auriu. La exterior, partea superioară a vasului este acoperită cu angobă albă peste care s-a desenat cu maro-auriu un registru de linii orizontale ce cuprinde scurte linii verticale — sistem scară, totul fiind acoperit cu smalt încolor. Policromia ne îndeamnă la analogii cu ceramica armeană⁵², în schimb compoziția desenului și acuratețea execuției sale (probabil cu foiță de aur, de remarcat că aceasta se exfoliază) îl singularizează în descoperirile de la est de Carpați.

d) *Farfurie cu decor floral și baghete* (fig. 22). Această farfurie face parte din subvarianta „b”, cu marginea înălțată vertical și puțin răsrântă în afară. Culoarea de fond este albă. Decorul interior pictat cu albastru de cobalt se compune din mai multe elemente. Fundul vasului, marcat de două cercuri concentrice, este ornamentat în interiorul acestora cu opt copaci, a căror coroană ovală este desenată cu albastru, ca și tulpina lor. Centrul vasului este marcat de un cerc plin, ultramarin, din care

52 *L'art arménien*, Paris, 1971, pl. 6—9.

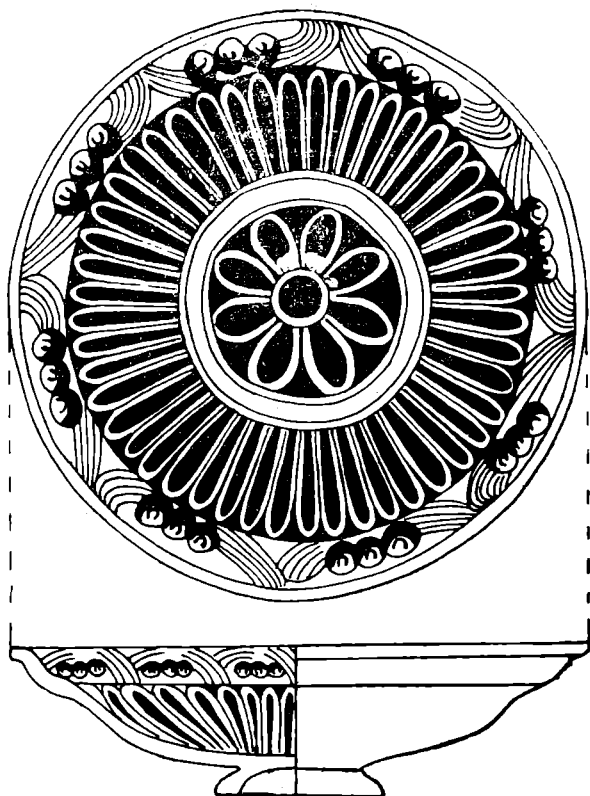

Fig. 22. Ceramică smălțuită de import. Farfurie cu decor floral și baghete.

pornesc tulpinile copacilor. Pereții vasului sunt decorați cu baghete îngroșate, desenate cu albastru și despărțite de spații albe. Buza vasului (3 cm) este pictată cu puncte albastre asociate câte trei și despărțite de linii scurte, ușor curbate. Partea superioară de la exteriorul vasului a fost acoperită cu angobă albă, peste care s-a pictat cu albastru două linii orizontale unite cu linii verticale, în sistem scară, totul acoperit cu smalt încolor. În afara analogiilor apropiate cu vasul descoperit la Putna⁵³, farfuria de la Suceava își găsește similitudini în descoperirile de la Cetatea Albă și Orhei⁵⁴ și în ceramica „kașină” de la Saraia-Batu, Semaha-Kali și Madjara⁵⁵.

e) *Farfurie cu chiparoși* (fig. 23). Datorită contrastului mare dintre decorul bogat, pictat cu albastru de cobalt și fondul deschis, alb, acoperit cu smalt lucios, incolor, această farfurie din varianta „b” are, din punct

⁵³ Vezi nota 49.

⁵⁴ E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 73; A. A. Kravcenko, *op. cit.*, p. 106, (fig 40/8).

⁵⁵ Vezi nota 42 și 48.

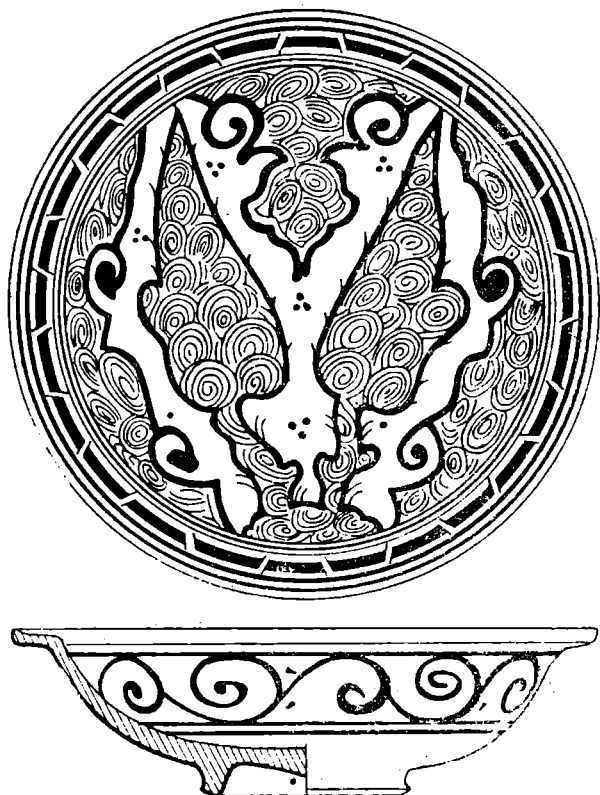

Fig. 23. Ceramică smălțuită de import. Farfurie cu chiparoși.

de vedere cromatic, o tonalitate mai închisă, în ultramarin. Se detașează coloristic partea centrală a interiorului vasului ocupată de doi chiparoși uniți la bază, care se desfac spre vârf; în acest intrând de formă triunghiulară s-a pictat tot cu albastru, ca și chiparoșii, o moscheie cu partea superioară de forma unui bulb. Atât moscheia, cât și chiparoșii, sunt ornamentați la interior cu o succesiune de cercuri concentrice pe fond alb. În spațiul alb rămas dintre chiparoși s-au pictat câte trei mici puncte cu albastru. Marginile laterale dinspre cei doi chiparoși au fost, de asemenea, umplute cu desene din cercuri concentrice și cârcei pictați în albastru intens. Marginea îngroșată spre capăt este ornamentată, pe fond alb, cu segmente de linii groase albastre, încadrate de două linii orizontale pictate cu cobalt ce delimitează cele două extreme ale buzei. La exterior, partea centrală a vasului a fost acoperită cu angobă albă peste care s-a pictat cu negru vrejuri cu cârcei puternic stilizați și încadrați între două linii orizontale, desenate tot cu negru (smalt de tip „biriuzov”). Interiorul fundului inelar este marcat în pasta crudă cu

litera „E“. Compoziția ornamentală a vasului nu ne-a permis, deocamdată, găsirea unor analogii apropiate ; desigur, motivul chiparosului, dar cu un alt desen, îl întâlnim la Păcuiul lui Soare și la Cetatea Albă ⁵⁶. Motivul, de factură orientală, își găsește corespondență mai ales ca tehnică și factură de execuție în descoperirile de pe cursul inferior al Volgăi, în Armenia și în Iran ⁵⁷.

3.5. *Cupele* (fig. 24). Sunt vase executate din caolin, de culoare alb-gălbui, de mici dimensiuni, cu pereții arcuiți, având marginea buzelor simplă, neprofilată, cu o ușoară tendință de îngroșare și evazare spre exterior (diametrul gurii 9,5 cm ; diametrul bazei 4,5 cm ; înălțime 4 cm). Lateral sunt prevăzute cu două „apucători“ pline și scurte de formă triunghiulară. Smălțul este de bună calitate, iar culoarea dominantă este cea galbuie, fără nici un fel de ornament. Analogii apropiate se pot face cu vasele-cupă (variante I) descoperite la Coconi ⁵⁸ (spre deosebire de cele de la Suceava, acestea erau ornamentate), ce amintesc de forme orientale dintr-o perioadă mult mai timpurie.

Fig. 24. Ceramică smălțuită de import. Cupe.

3.6. *Urcior cu înfățișare antropomorfă* (fig. 25). Vasul este confecționat dintr-o pastă fină de tip „kașină“ de culoare trandafirie, pastă

56 Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 104 ; Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 53 ; Paul Nicorescu, *Cetatea Albă*, Ed. „Ramuri“, Craiova, 1925, p. 30, fig. 24 ; Grigore Avachian, *Cetatea Albă*, în „Boabe de grâu“, I, 1930, .1, p. 25—29.

57 L'art arménien, Paris, 1971, pl. 11/4. K. Kafadarian, Dvin i ego raskopki, Erevan, 1952, p. 63.

58 N. Constantinescu, *Coconi...* p. 131 și urm.

Fig. 25. Urcior cu înfățișare antropomorfă.

frecvent întâlnită în Asia Centrală⁵⁹ și care se explică prin faptul că temperatura de ardere nu depășea 1000°, grosimea pereților vasului (1,2 cm) prezintă aceeași culoare. Urciorul reprezintă o realizare de excepție atât sub aspectul artistic, prin redarea realistă a figurii umane, cât și prin realizarea tehnică de smălțuire a întregului vas, fiind folosite variate culori de smalt. Partea superioară a urciorului ia forma unui cap de om perfect realizat, cu ochi migdalați, nas drept proeminent, fața ovală, prelungă, bărbie teșită și buze frumos profilate. Capul este acoperit de un coif cu apărători pentru obraz și cu un gurgui în partea de sus. Imaginea este redată într-o evidentă manieră orientală, asiatică, fiind reprezentat probabil un mongol (?). Trecerea de la cap la corpul propriu-zis al urciorului se face printr-un gât scurt și gros. Corpul rotund cu pereții scunzi, ușor bombați (înălțimea 8,5 cm) este prevăzut cu un suport simplu, plat. Toarta pornește din creștetul capului și se prinde pe umărul vasului, este ovală în secțiune. (Diametrul bazei 10 cm ; lungimea torții 13,5 cm ; înălțimea totală 23 cm ; înălțimea capului 7 cm). În zona capului, urciorul este prevăzut cu două orificii de turnat și băut ; în spatele capului, lângă toartă, avem un orificiu rotund cu buza bine profilată și îngroșată ; în frunte, de asemenea, avem un alt orificiu mai înalt, rotund, dar simplu. Din punct de vedere cromatic, smatul ce acoperă urciorul înregistrează o gamă largă de nuanțe. Astfel, peste angobă

⁵⁹ Cf. E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 71.

vasul a fost smălțuit policrom : coiful luptătorului este smălțuit în verde intens, fața, gâtul și pieptul sunt roz-trandafirii, umerii și corpul bombat al urciiorului sunt acoperite cu smalt galben, ca și toarta de altfel.

Urciorul de la Suceava, cu figură antropomorfă reprezintă, deocamdată, un *unicat în cadrul culturii materiale din evul mediu sud-est și nord-est european*. Asemenea piese, dar în stare fragmentară, presupunându-se că provin de la urcioare antropomorfe, s-au descoperit doar în Crimeea⁶⁰. Atât pasta din care este realizat, cât, mai ales, tehnica de smălțuire și realizarea aceluia smalt de culoare roz-trandafiriu sunt tehnici specifice Orientului și probabil se realizau în centre ale Hoardei de Aur⁶¹. Potrivit surselor etnografice⁶², asemenea vase cu figură umană erau folosite ca ritual doar la căsătorie, din ele beau mirii, după care se spargeau (probabil așa se și explică raritatea lor).

OBIECTE DIN METAL

Materialele din fier și aramă descoperite la nivelul podelei erau mai cu seamă repartizate pe centrul construcției-depozit, în număr relativ mare (75 bucăți), obiecte în totalitate prelucrate și finisate. În gramezi compacte s-au găsit cuie de șindrilă, cazanul, tigăile din aramă și o parte din unelte (burghie, topoare, cuțitoaie etc.). În funcție de utilizarea lor, aceste materiale pot fi împărțite în mai multe categorii : piese provenind de la locuințe, obiecte de uz curent, unelte, mijloace de transport, armament, echipament militar și harnașament, alte obiecte.

4. OBIECTE DIN ARAMĂ

Piese descoperite au întrebuințări destul de variate. Dintre obiectele de uz curent menționăm :

4.1. Urcior din aramă (înălțime 20 cm ; diametrul gurii 7 cm), turtit, acoperit cu oxizi de coroziune, gât tubular (înălțime 8 cm), suport îngust, inelar, cu fund plat.

4.2. Urcior din aramă, turtit, aflat într-un avansat grad de dezagregare datorită arderii secundare ; temperatura ridicată aproape l-a topit.

4.3. Tigaie din aramă (diametrul gurii 23 cm ; diametrul bazei 17 cm ; adâncime 3 cm), de formă rotundă, cu buza ușor înclinată, care s-a păstrat integral, cu excepția cozii, care s-a deteriorat (fig. 26).

4.4. Capac pentru acoperit tigaia (diametrul gurii 23 cm), de formă ușor conică, cu bulb central de prindere și cu marginea dreaptă trasă

60 Evan Stern, *Theodosia und seine Keramik*, Das Museum, Odesa 1906, p. 11 ; W. de Bock, *Les Poteries Vernissée du Caucase et de la Chimeé* în *Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France*, Paris, 1897, fig. 11—12.

61 cf. E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 51—52, 79—80 ; de remarcat unele forme asemănătoare, aproape identice, transpuse în metal se întâlnesc (sec. VII—X) în zona Caucazului (A. K. Amiroz, *Xronologhia drevnostei severnogo Kavkaza*, Moscova, 1989, fig. 30, 32).

62 *Etnografia i iskusstvo Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 95.

Fig. 26. Obiect din aramă. Tigaie.

în afară (lățime 1,5 cm) pentru a face masă etanșă cu marginile tigăii.

4.5. Tigaie (diametrul gurii 25 cm ; diametrul bazei 21 cm) de formă rotundă, cu adâncimea de 7 cm. Marginea este trasă oblic în sus. Coadă tigăii lipsește, resortul de prindere se făcea prin aplicarea unei plăcuțe de aramă (lată 4 cm), prinsă cu două nituri.

4.6. Tigaie deformată în urma prăbușirii peretelui de pe latura de est ; un fragment de buză păstrat are lățimea de 7 cm.

4.7. Vas din aramă, probabil de formă globulară, cu pereții complet striviți ; avea ca toartă de prindere o bară de fier în secțiune rotundă.

4.8. Cazan din aramă (diametrul bazei 62 cm ; diametrul gurii 52 cm ; înălțime 31,5 cm) de formă conică, cu pereții ușor ovalizați. Buza evazată în unghi se termină cu o margine dreaptă trasă în sus (fig. 27). Fundul este plat. Sistemul de prindere consta dintr-o toartă în secțiune rotundă prinsă în cele două găuri prin îndoirea capetelor. Deformat în urma prăbușirii tavanului, ars la o temperatură foarte ridicată și menținut multă vreme într-un sol umed, cazanul a trecut complet în produși de coroziune, pereții păstrându-se în proporție de 40%. În urma restaurării sale s-a putut surprinde tehnica de lucru : fundul vasului a constat dintr-o placă rotundă prinsă în două nituri de pereții ușor rotunjiți și prelungiți spre interior cu 7 cm ; de la baza inferioară a pereților (la 8 cm)

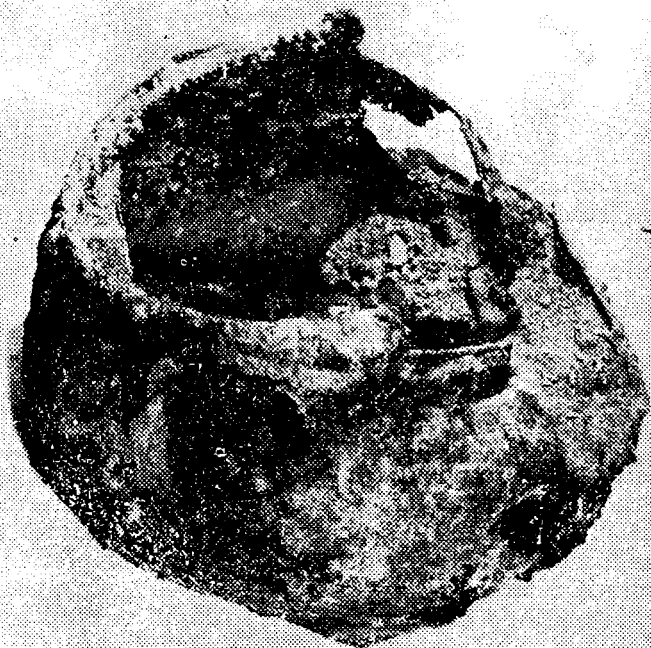
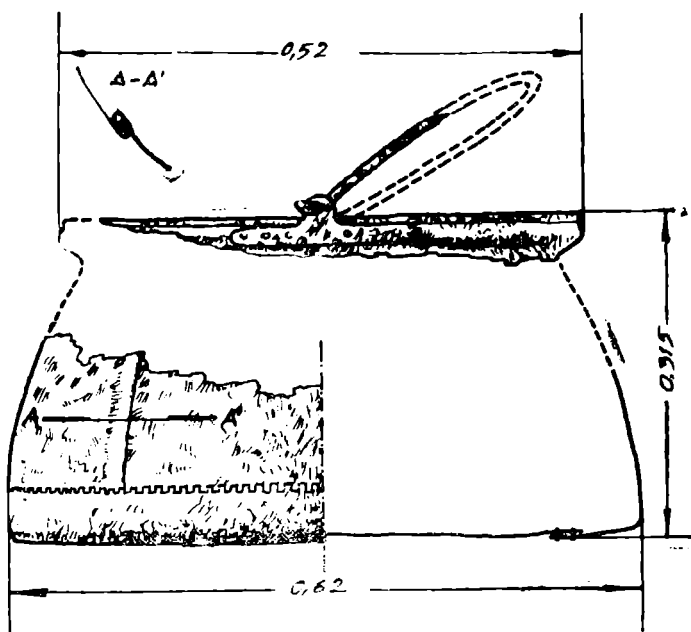

Fig. 27. Obiect din aramă. Cazan.

s-au prins alte două foi de aramă (cu grosimea cuprinsă între 0,9 și 1,3 cm) atât în sistemul „dinților de ferăstrău” prin îmbinare și batere, cât și prin îndoirea celor două foi sub formă de „cârlig”, îmbucându-le și presându-le prin batere. Lateral s-au aplicat prin nituire două plăcuțe din fier prevăzute cu gaură de prindere a torșii. Atât ca formă, cât și ca dimensiuni această piesă se individualizează, deocamdată, ca un unicat în cultura medievală românească.

4.9. Sfeșnic (fig. 28) pentru fixat într-un suport (înălțime 14,5 cm ; diametrul 2,5 cm). Acestui tip de sfeșnic îi aparține un singur exemplar, cu partea de fixare ruptă. Tija este dreaptă, cu unul din capete prevăzut cu gură tubulară (adâncime 3 cm), restul corpului în secțiune rotundă este ornamentat cu trei inele circulare, dintre care cel din mijloc mult mai reliefat are la bază alte două cercuri mai mici.

4.10. Creuzet mic din aramă (diametrul gurii 4 cm ; diametrul bazei 3 cm ; înălțime 3 cm) cu pereții ușor oblici și fund plat (fig. 29).

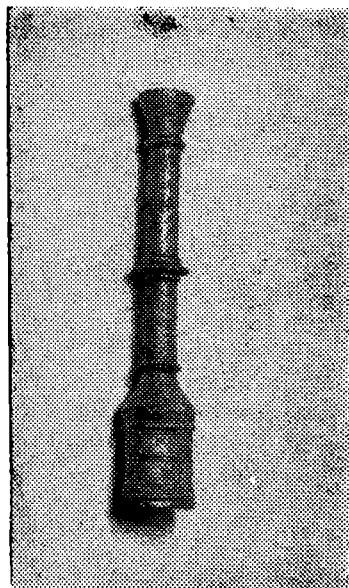

Fig. 28. Obiect din aramă. Sfeșnic.

Fig. 29. Obiect din aramă. Creuzet.

Obiecte din fier. Acestea sunt cele mai numeroase și variate ca formă și funcționalitate. Din acest punct de vedere putem defini parțial treapta de dezvoltare socială și economică la care ajunsese Suceava secolului al XV-lea, în întregul ei ⁶³.

Datorită faptului că în majoritatea sa materialul feros nu a fost încă restaurat, o bună parte din el fiind acoperit cu oxizi și pământ, ne

⁶³ Emil I. Emandi, N. Bănescu, *Contributions historiques aux techniques et aux technologies des pièces en fer du Magen Age découvertes dans la zone septentrionale de la Moldavie*, în *Dacia*, S. N. nr. 1—2, 1983, p. 145—170.

vom rezuma în continuare doar de a cataloga (aceasta s-a făcut numai dacă obiectul a putut fi identificat) piesele descoperite în funcție de utilitatea lor.

5. PIESE DE FIER CU DESTINAȚIE PENTRU LOCUINȚE

5.1. Cuie și piroane. Piesele la care ne referim aici au apărut în număr destul de mare : două grămezi de cuie (lungime 0,70—0,80 cm) cu corpul dreptunghiular în secțiune, cu vârful prelung ascuțit și cu capătul opus tăiat drept sau puțin oblic, au fost descoperite la nivelul podelei pe mijlocul locuinței-depozit. Au fost, de asemenea, descoperite în arsura depozitului numeroase cuie cu floare. Corpul acestora, frecvent dreptunghiular în secțiune, se termină printr-un vârf ascuțit și o floare dreptunghiulară cu colțurile rotunjite ; unele sunt sub formă de ciupercă. Foarte multe dintre cuiele și piroanele scoase de noi au servit, probabil, la închegarea structurii caselor (fixarea căpriorilor și a șindriilelor), la prinderea ferecăturilor și la potcovirea cailor și boilor.

5.2. Țățâni. Au fost descoperite 3 bucăți (lungime 20—21 cm). Ele au corpul în secțiune rectangular, cu vârfurile mai mult sau mai puțin ascuțite. Axul în jurul căruia se învâрте balamaua este circular în secțiune. Asemenea piese au fost descoperite la Baia și în alte zone din țară⁶⁴.

5.3. Balamalele s-au descoperit în număr de cinci, cele mai multe dintre ele într-o precară stare de conservare (lungime 15 cm ; 10 cm ; 21 cm ; 30 cm). Ele au corpul plat (lat 3,5 cm) și dispozitivul pentru fixat în țățână răsucit în buclă. La un exemplar s-au păstrat și orificiile pentru fixare, ele fiind ornamentate cu linii verticale incizate.

5.4. Scoabe. S-au descoperit un număr de 6 scoabe (cu lungimi variabile între 9,5 și 16 cm). Unele sunt în forma literei „U“, asemănătoare cu cele descoperite la Baia. Realizate din benzi de fier simple, late, întoarse „pe cant“, ele au brațele inegale. Ele au fost obținute prin deformare plastică la cald. Alte exemplare au fost executate din benzi de fier în secțiune rectangulară sau circulară, ale căror capete, tot mai subțiri, se apropie, lăsând la partea superioară o buclă în formă de migdală.

5.5. Închizător (3 bucăți). Au fost descoperite două tipuri de închizători : închizătoare cu două verigi (lungime 20 cm) și închizător format din cinci verigi (lungime 56 cm ; unul s-a păstrat doar pe o lungime de 15 cm) prevăzut la capete cu două benzi de metal (late de 2,5 cm) în formă de semicerc (diametrul 8 cm). Unul dintre aceste semicercuri se închidea în linie dreaptă printr-un tub perforat în care se introducea celălalt capăt al semicercului. Asemenea piese încă nu au fost semnalate în literatura de specialitate din țara noastră (fig. 30).

5.6. Lacăte (fig. 30). Numărul destul de mare de lacăte (6 bucăți) și chei (3 bucăți) aflate în depozitul negustorului reflectă grija deosebită ma-

64 Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Chepteia, *op. cit.*, vol. II, p. 65 (fig. 21).

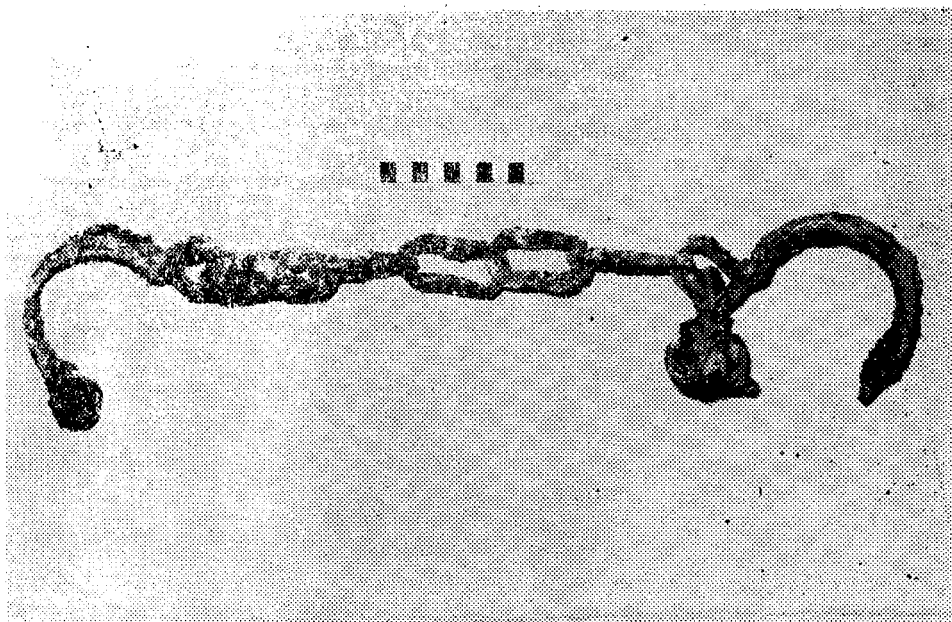

Fig. 30. Obiect din fier. Inchizător.

nifestată de locuitorii suceveni față de avutul lor. Lacătele descoperite aici pot fi împărțite în două tipuri : lacăte cilindrice și lacăte paralelipipedice. Din cele dintâi (lacăte cilindrice) numai trei s-au păstrat întregi. Astfel, unul dintre lacătele cilindrice (numite și lacăte pentru cai) se compun dintr-un cilindru orizontal simplu (fig. 31), cu diametrul de

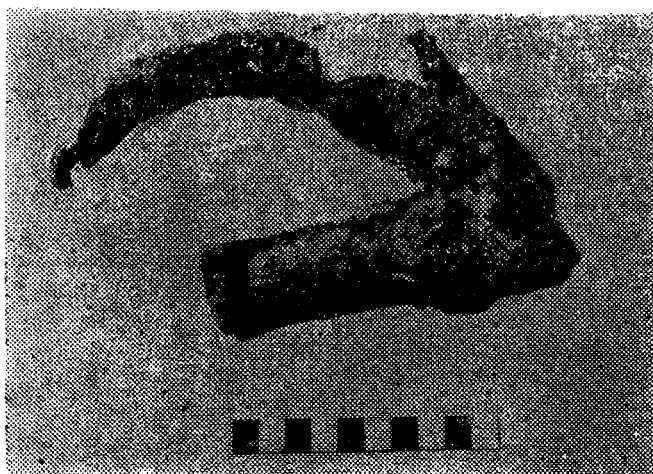

Fig. 31. Obiect din fier. Lacăt.

4 cm și lungimea de 12 cm ; mânerul în formă de bandă lată arcuită, se termină la unul din capetele libere cu o protuberanță în formă de ancoră care se introduce în deschizătura tubului. Menționăm exemplare asemănătoare descoperite la Baia, Păcuiul lui Soane și Coconi⁶⁵. Celălalt subtip are corpul tot cilindric (fig. 32), dar mult mai scurt (8 cm) cu

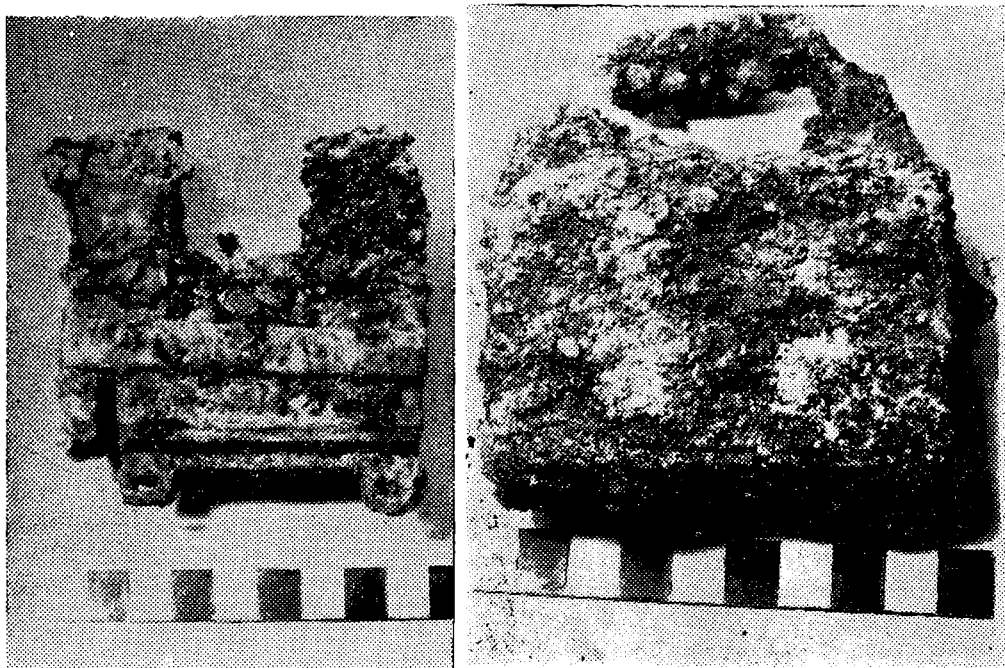

Fig. 32. Obiect din fier. Lacăt.

diametrul de 5 cm, organic suprapus de 7 bare late de 1 cm, care sunt lipite orizontal la o distanță de 1,5 cm ; bara de jos are la capetele extreme două orificii de prindere. Capetele laterale ale tubului se termină cu două dispozitive de prindere sub formă de cupolă. Unul din capetele cilindrului este străbătut de cinci orificii dispuse în cerc, servind pentru introducerea cheii. Analogii aproape identice găsim în descoperirile de la Baia⁶⁶. Exemplarele aparținând tipului doi de lacăt (paralelipipedic) nu reprezintă o noutate, asemenea piese fiind descoperite în număr mare la Suceava. Acesta are corpul de 9/6 cm și o înălțime de 4 cm. Toarta rectangulară în secțiune se arcuiește frumos la partea superioară a lacătului. Orificiul pentru cheie este plasat ușor

65 *Ibidem*, p. 76 și urm. ; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 44 ; N. Constantinescu, *Cuconii...* p. 78.

66 Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol. II p. 76 (vezi tipul I fig. 26/14).

asimetric, iar manșonul pentru introducerea acesteia lipsește. Exemplare identice s-au descoperit la Baia și Păcuiul lui Soare⁶⁷. În afara acestor lacăte și a unor fragmente de lacăte, s-au descoperit și trei chei, dintre care una se conservă în întregime (lungime 18 cm). Acestea provin de la lacăte cilindrice și sunt sub forma literei „U” cu unul din brațe mai lung, celălalt capăt este prevăzut cu cinci lame în secțiune dreptunghiulară.

6. **OBIECTE DE UZ CURENT.** Dintre acestea, menționăm unele piese provenite de la mobilier — apucător de ușă (fig. 33) și trei mânere, fie de la uși (lungime 16 cm), fie de la diferite casete și lăzi din lemn (lungime 11 cm ; 17 cm ; 18 cm).

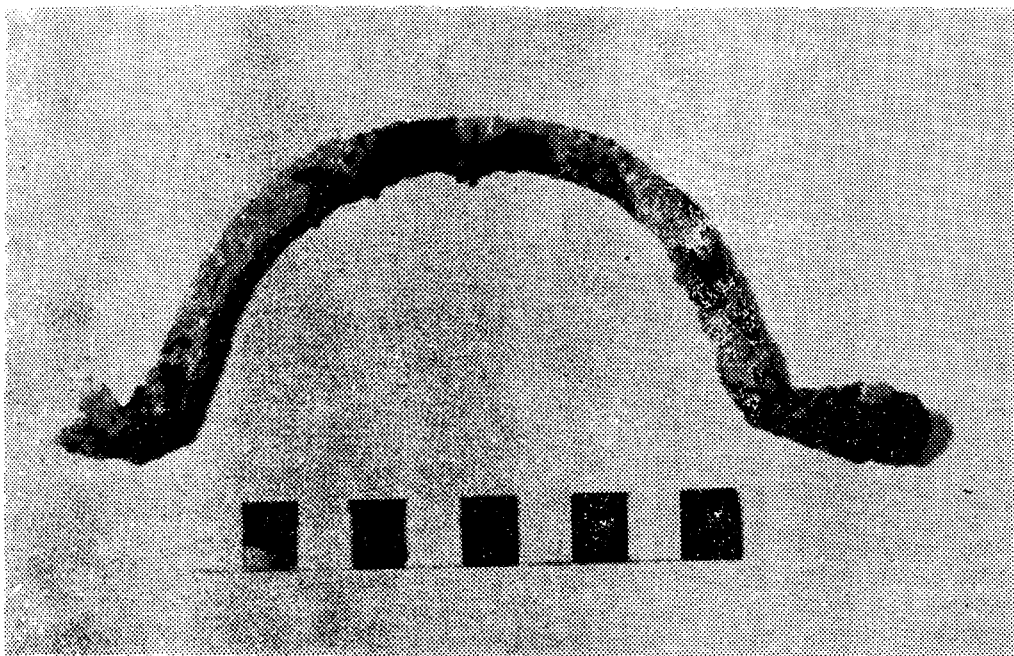

Fig. 33. Obiect din fier. Apucător de ușă.

De la un sfeșnic de fixat în perete nu s-a mai conservat decât bara de fier circulară și o parte a lăcașului de introdus lumânarea (lungime 12 cm). Tot în stare fragmentară s-au păstrat și două opaițe (diametrul 8 cm) de formă ovală cu marginea (lățimea 2,5 cm) puternic deteriorată. Sistemul de prindere lipsește. Într-o stare avansată de degradare se găsește și un fragment de „cociorvă”, de formă dreptunghiulară, prevăzută cu un sistem de prindere orizontal sub forma unui manșon.

⁶⁷ Vezi nota 65.

6.1. Grătar (fig. 34). Două asemenea piese suprapuse, bine conservate, de dimensiuni apreciabile (lungime 45 cm ; lățime 28 cm), reprezintă, deocamdată, o noutate pentru cultura materială din Moldova. Ele sunt formate dintr-un cadru dreptunghiular prevăzut cu cinci bare în secțiunea rectangulară, dispuse vertical pe cadru. Pe cele două margini orizontale erau prinse șase piciorușe (lungime 9 cm) drept suport. Coada (lungime 17 cm), lătită la unul din capete, în secțiune rectangulară, era prevăzută cu găuri pentru nituri, cu siguranță mânerul era din lemn.

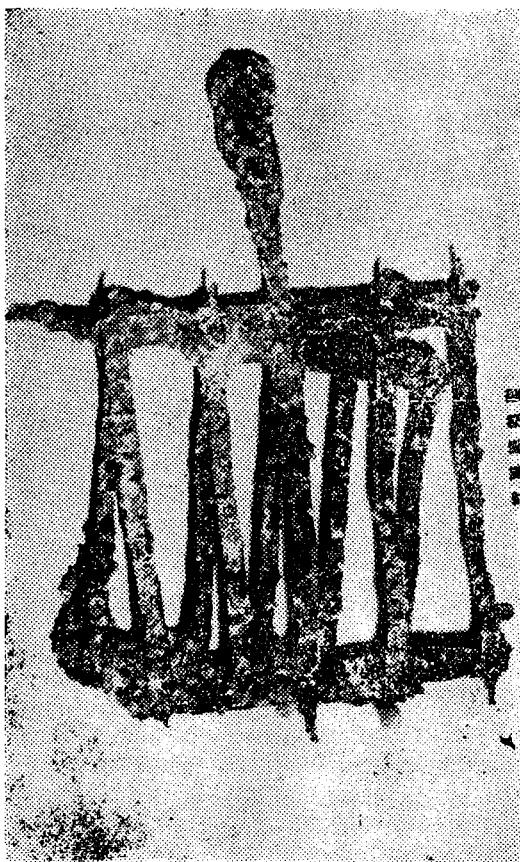

Fig. 34. Obiect din fier. Grătar.

6.2. Satâr (fig. 35). S-a descoperit un singur exemplar, în lungime de 72 cm și cu o lățime de 10 cm. În secțiune triunghiulară, muchia satârului are o lățime de 1,5 cm. Lama este ușor încovoiată. Nu putem ști ce formă avea mânerul, întrucât acesta nu s-a păstrat.

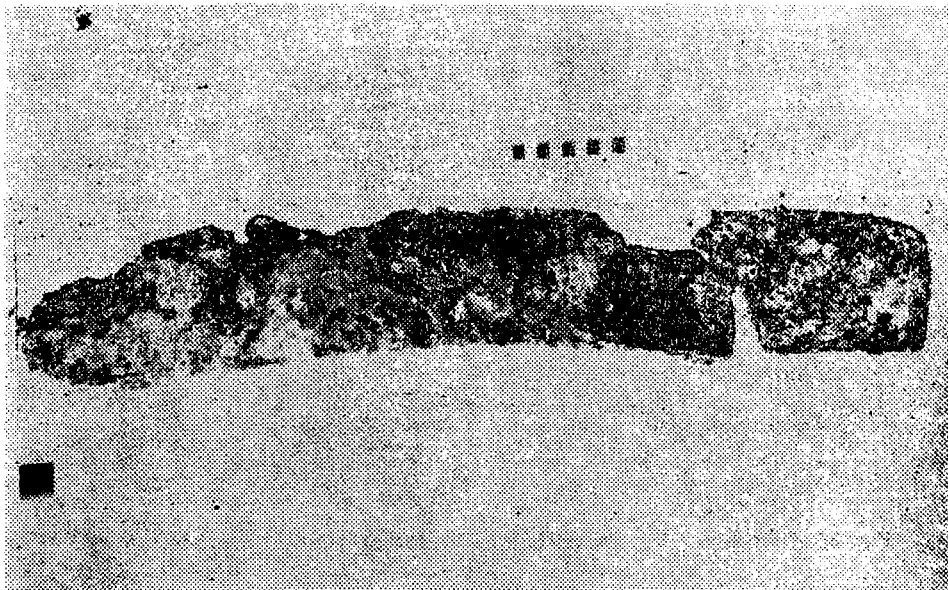

Fig. 35. Obiect din fier. Satâr.

6.3. Foarfecă (fig. 36). Integral conservată cu excepția unui braț de prindere, foarfeca are o lungime de 24 cm și o lățime maximă de 4 cm în dreptul celor două lame active. Cele două lame active (lungime 11 cm) sunt în secțiune dreptunghiulară, cu excepția părții active, care este ascuțită pe una din părți; cele două mânere de prindere sunt în secțiune circulară; nitul de prindere, de asemenea. Acesta este un foarfece clasic de tuns oile.

6.4. Cange (fig. 37). Una dintre acestea (lungime 15 cm) este prevăzută cu patru brațe libere, îndoită în semicerc. Corpul acesteia este format dintr-o bară torsionată, cu partea de prindere îndoită sub forma unui inel. Celălalt tip, păstrat fragmentar, presupunem după forma sa a fi tot cange: corpul este format dintr-o bară îndoită în secțiune rotundă (diametru 2 cm) parțial conservată (lungime 17 cm). Partea activă, de forma unui con era prevăzută cu trei ghiare, care, aproape în totalitate, s-au descompus. Piese apropiate ca formă, dar deosebite ca sistem de prindere s-au descoperit și la Baia ⁶⁸.

7. UNELTE. Este cunoscut faptul că uneltele reflectă, într-o mare măsură, nu numai îndeletnicirile oamenilor, ci și nivelul de dezvoltare al tehnicii.

7.1. Topor de fier (fig. 38) în stare perfectă de conservare (lungime 25 cm; lățimea lamei 16,5 cm). Lama are tăișul asimetric și poate fi încadrat în categoria topoarelor cu corp triunghiular. Gâtul este scurt

68 Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Chepteia, *op. cit.* vol. II, p. 61.

Fig. 36. Obiect din fier. Foarfecă.

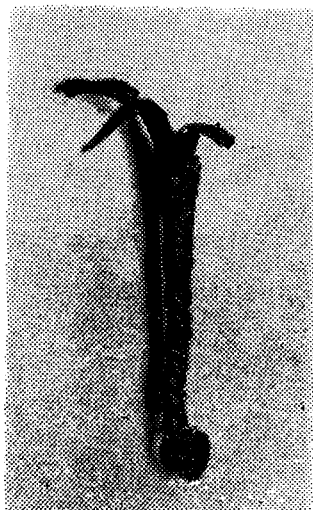

Fig. 37. Obiect din fier. Cange.

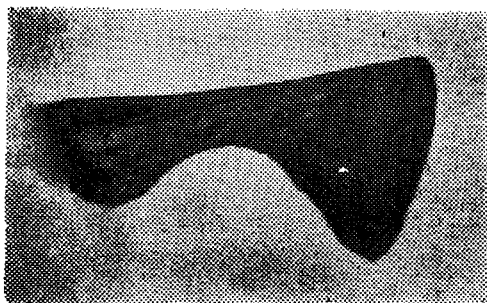

Fig. 38. Obiect din fier. Topor.

în secțiune rectangulară. Muchia îngroșată, prevăzută cu gaură de înmănușare are o secțiune rectangulară. Piese asemănătoare s-au descoperit la Coconi, Păcuiul lui Soare și Baia ⁶⁹.

7.2. Burghiele (fig. 39), în număr de patru, sunt atât de format mare (lungime 38,5 cm ; 50 cm), cât și mijlocie (lungime 15 cm ; 20 cm). Toate au sistemul de prindere format dintr-un manșon cu gaură ovală (diametrul 2,5 cm) pentru introducerea mânerului din lemn. Tijele verticale sunt în secțiune rectangulară, au câte două-trei spire la capătul inferior,

⁶⁹ N. Constantinescu, *Coconi...*, p. 79 ; Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol II, p. 41 ; Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol. I, p. 66, pentru tipologie și varietatea acestei unelte, vezi lucrarea *Cercetări privind uneltele de tăiat de pe teritoriul României, în perioada secolelor IX—XVIII*, de Emil I. Emandi, în *Studii și comunicări de istoria civilizației populare din România*, vol. II, Sibiu, 1981, p. 19—67.

fiind ascuțite. Unul dintre aceste burghie de format mare (lungime 50 cm) are vârful în formă de lingură, el fiind utilizat mai ales la perforarea butucilor de la roți. Sfredele asemănătoare cu primul și al doilea tip s-au descoperit la Zaharești, Baia și Păcuiul lui Soare ⁷⁰.

7.3. Cuțitoaie (fig. 40). Piesa este păstrată integral și prezintă interes pentru problema prelucrării lemnului. Corpul uneltei, ușor arcuit

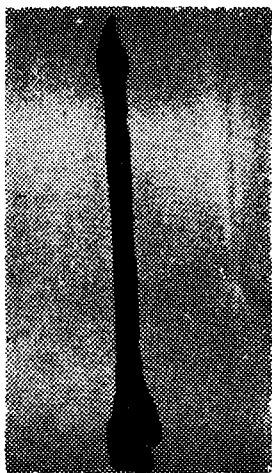

Fig. 39. Obiect din fier. Burghiu.

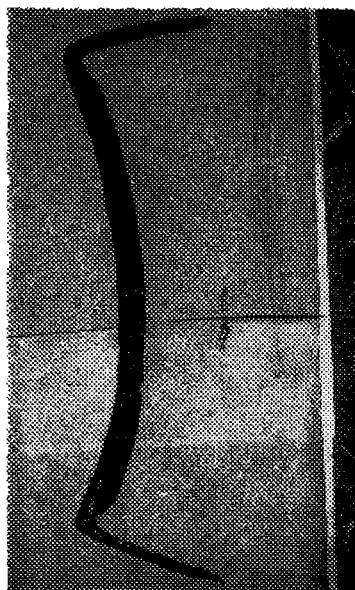

Fig. 40. Obiect din fier. Cuțitoaie.

(lungime 65 cm) este în secțiune triunghiulară (lat de 4 cm), cu o muchie groasă de 1,8 cm; capetele sunt îndoite în unghi drept (secțiune rectangulară) și au o lungime de 20 cm. O piesă identică s-a descoperit la Baia ⁷¹. Mai menționăm și alte piese (intr-o stare avansată de degradare) folosite probabil la prelucrarea lemnului: bară de metal (lungime 34 cm) cu inel de prindere, având unul din capete îndoit în unghi, obtuz și probabil bine ascuțit; tijă de metal răsucită cu un inel vârat pe ea, care, probabil, prin glisare punea în funcțiune vârful ascuțit al piesei (lungime 26 cm).

7.4. Cuțit special pentru prelucrarea pieilor și blănurilor (2 bucăți). Cuțitele iau forma unor sape (fig. 41) și au lungimea de 15 cm. Tăișul este curbat, iar forma corpului propriu-zis este semisferică (lățime 5 cm). În prelungirea corpului, sub forma unei tije (lungime 10 cm) în secțiune dreptunghiulară, este sistemul de prindere care se termină printr-un vârf ascuțit ce era prevăzut cu un mâner de lemn.

⁷⁰ Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol. II, p. 130; Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 38; Emil I. Emândi, *Depozitul de unelte descoperit la Zaharești*, în SCIVA, 30, 1979, 2, p. 263 (fig. 1).

⁷¹ Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol. II p. 130, (fig. 47/3).

7.5. Nicovală mică (lungimea 21 cm) folosită probabil în cizmărie; corpul, în secțiune rectangulară (diametrul 3,5 cm), are unul din capete în forma literei „T” (fig. 42).

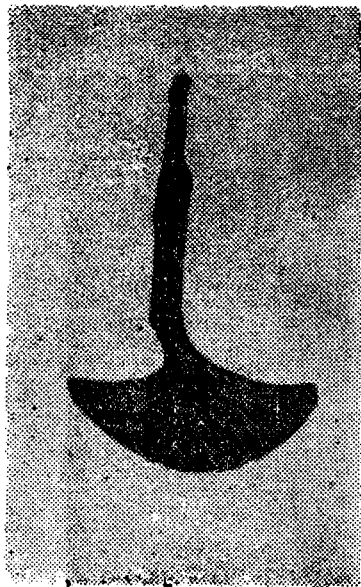

Fig. 41. Obiect din fier. Cuțit pentru prelucrarea pieilor.

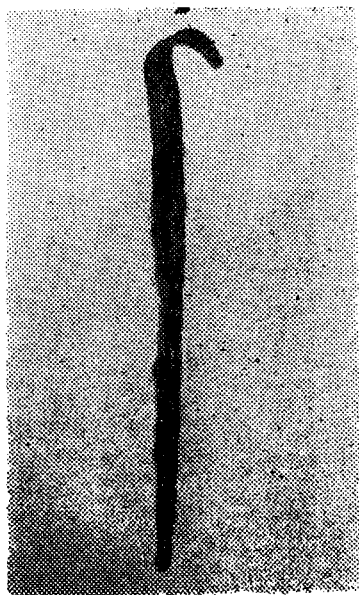

Fig. 44. Obiect din fier. Tijă metalică pentru curățat copitele.

7.6. Lingură de turnat metal, folosită în procesul de reducere. Diametrul găvanului este de 9/10 cm, iar adâncimea maximă 2,2 cm. Din mânerul uneltei, dreptunghiular în secțiune și dispus oblic, se păstrează numai o porțiune de 7 cm. O piesă identică s-a descoperit și la Baia ⁷².

7.7. Un scripete (roțița are diametrul de 9,3 cm) și un cârlig în secțiune rotundă (2 cm) pot fi atribuite ca piese specifice meșteșugului zidăritului.

8. ARMAMENT, ECHIPAMENT MILITAR, HARNAȘAMENT, MIJLOACE DE TRANSPORT

Piesecele cele mai numeroase privesc mijloacele de transport, fapt explicabil și datorită unei intense activități economice ce a caracterizat viața orașului Suceava în secolul al XV-lea.

8.1. Manșon (patru bucăți). De formă rotundă (cu diametre variabile, de 7, 9, 15, 16 cm), late de 2—3 cm, aceste piese pot fi puse în legătură cu inima sau oiștea carului.

8.2. Lanț compus din 10 verigi (lungimea verigii 11 cm), putea face legătura dintre oric și hamul calului.

⁷² Idem, vol. I, p. 50 (fig. 17/5).

8.3. Manșon pentru orcic (3 bucăți). Piese din fier foarte solid lucrate, atât manșonul de prindere pe orcic (lungime 17 cm; lățime 6,5 cm), cât și verigile, fiind folosite la care mari, cu o încărcătură foarte grea (fig. 43). Piese asemănătoare au mai fost descoperite la Vorniceni și Baia⁷³.

Fig. 43. Obiect din fier. Manșon pentru orcic.

8.4. Ferecături. Menționăm mai multe ferecături (5 bucăți), fragmentare, cu lungimi diferite (11, 14, 17, 20, 31 cm) ușor alveolate și străpunse, în unele cazuri, de orificii pentru cuie.

8.5. Potcoave (3 bucăți). De dimensiuni variabile, aceste piese prezintă, paralel cu marginile, șanțuri în care apar, pe fiecare latură, câte 3—4 orificii pentru caiele; caiaua este întoarsă în unghi ascuțit.

8.6. Verigi. S-au descoperit 7 verigi de dimensiuni variabile. În trei cazuri acestea sunt patrulate în secțiune. Unele din ele pot proveni de la zăbale.

8.7. Tijă metalică pentru curățat copitele. O asemenea piesă este formată dintr-o tijă metalică (lungimea 25 cm), în secțiune rectangulară având partea activă îndoită în semicerc, cu vârful ascuțit; pe

73 Emil I. Emandi, N. Băncescu, *op. cit.*, p. 166; Eug. Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, vol II, p. 92.

ambele fețe laterale se observă aceeași finețe a lamei. Asemenea piese sunt mai puțin cunoscute în literatura de specialitate (fig. 44).

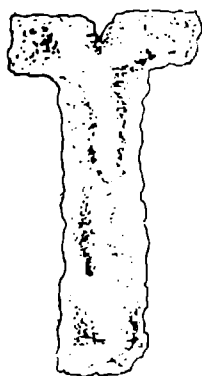

Fig. 42. Obiect din fier, Nicovală.

8.8. Cataramă (2 bucăți). Ambele sunt de tipul „semicircular“ și erau mai degrabă folosite la piesele de harnașament (lungime 14 cm ; lățime 7,3 cm). Baza inferioară, cu colțurile rotunjite în secțiune, se curbează la capete pentru a descrie un arc de cerc, oval în secțiune. Spinul are capătul ascuțit aplatizat și rulat în jurul axului. Piese identice au fost descoperite și la Baia ⁷⁴ (fig. 45).

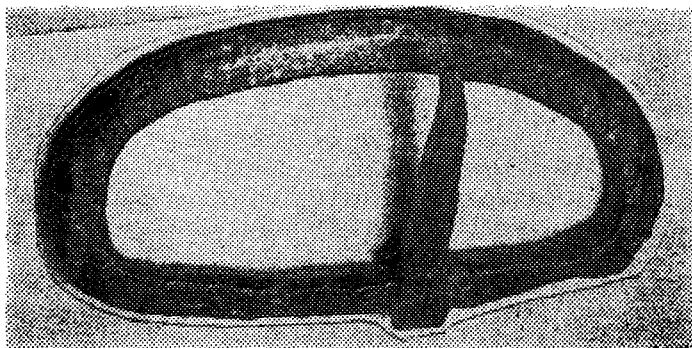

Fig. 45. Obiect din fier. Cataramă.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 98—99.

8.9. Scări de șa (fig. 46). S-au descoperit numai două exemplare într-o bună stare de conservare ; una din piese are brațele arcuite, în

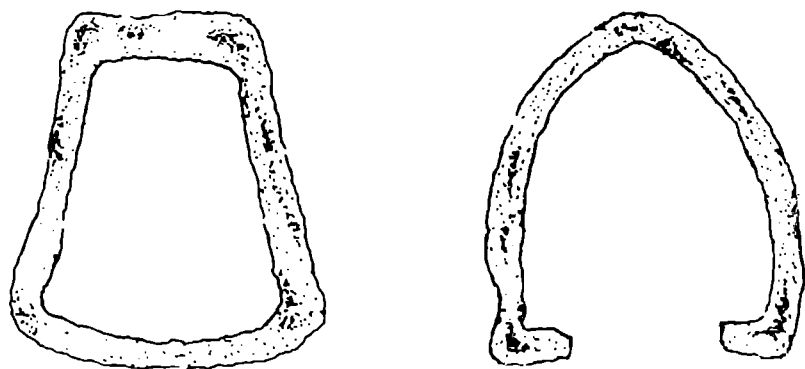
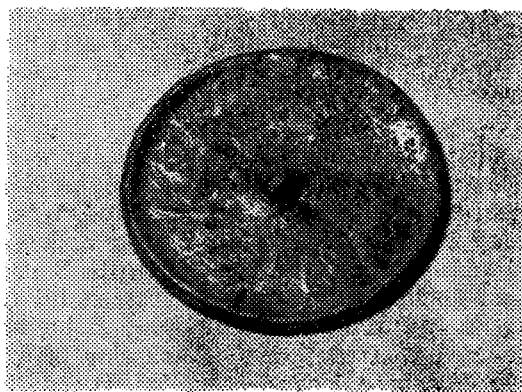

Fig. 46. Obiect din fier. Scări de șa.

secțiune circulară, cu tălpicul drept (lungime 14 cm) ; cealaltă piesă, în schimb, are brațele drepte în secțiune dreptunghiulară, iar tălpicul este ușor arcuit și lățit (4 cm). Piese asemănătoare au mai fost descoperite la Bârlad, Coșna-Floreni, Câmpulung și Baia ⁷⁵.

8.10. Suliță cu vârful prelung sub forma unui piron, dreptunghiular în secțiune, el se îngustează mai întâi pentru a se evaza treptat în porțiunea rezervată tubului de înmănușare (lungime 32 cm). O piesă similară a fost descoperită și la Baia.

Alte obiecte. În cursul cercetărilor efectuate au fost scoase la lumină și câteva obiecte a căror formă și funcționalitate este ipotetică : două bare în stare fragmentară din fier (lungime 41 cm ; 55 cm) cu diametrul

Sigiliu de marfă (?) din bronz

⁷⁵ *Ibidem*, p. 101 ; Emil I. Emandi, *Unele considerații cu privire la cercetările arheologice din nordul Moldovei pentru perioada feudalismului timpuriu și semnificația lor istorică*, în R. M. M., 1, 1981, p. 65—83.

sigiliu
de marfă

Fig. 47. Sigiliu de marfă (?) din bronz.

de 4,5 cm ; le bănuim a fi osii de care. Alte două piese din bronz, circulare (diametrul 5,5 cm), una cu o fațetă plată iar cealaltă prevăzută cu un prag îngroșat, presupunem a fi fost sigilii (fig. 47). De remarcat că acestea aveau prevăzut în mijloc un buton găurit, folosit la prindere ; în sensul acesta nu este întâmplătoare observația că cele două presupuse sigilii erau prinse de o plasă din sfoară ce era încărcată cu vase de import (cinci farfurii și două străchini-bol).

Privit în ansamblu, materialul feros descoperit în construcția-depозit este destul de bogat și variat. Trebuie însă să nu ignorăm împrejurarea că la Suceava s-a descoperit o cantitate imensă de piese din metal, care încă nu au fost publicate, iar pe de altă parte, riscăm, datorită gradului avansat de degradare multe din piesele (unele unicate) menționate mai sus, să le pierdem prin dezagregare.

* * *

Descoperirile de până acum de la Suceava, care depășesc în bogăție și frumusețe toate descoperirile similare din Moldova, se încadrează în aria *pontică* și *orientală* de influență bizantină a ceramicii smălțuite. În sensul acesta, se impun totuși, câteva observații evidențiate de raportarea ceramicii smălțuite de lux descoperite la Suceava, la alte creații din zona sud-est și est europeană din vremea lui Ștefan cel Mare. Lipsa totală a ornamentului în val, abundența bolurilor, și a străchiniilor, în comparație cu cea a cânilor și ulcioarelor utilizate mai frecvent în sudul Dunării⁷⁶, deosebesc această ceramică de cea din zona bizantino-danubiană. Olăria descoperită aici se leagă strâns sub raportul forme-

⁷⁶ Corina Nicolăescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 52 ; Gh. I. Cantacuzino, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 539.

lor de cea bizantină din faze anterioare specifice secolului XIII—XIV ; în schimb, cupele, bolurile și ulciorul autropomorf amintesc numai de formele orientale specifice mai ales secolelor XII—XIII. Folosirea smalțului pe bază de plumb, aplicat mai întâi pe peretele de lut al vaselor, iar ulterior pe un strat de angolă, credem că s-a generalizat în Moldova, în mediul urban, începând cu secolul al XV-lea. În schimb, calitatea superioară a smalțului de pe vasele pictate (cu „cornul”), foarte compact, gros și sticlos, așternut uniform, cu decor în „baghete”, credem că provin dintr-un atelier de factură bizantină, care însă a avut legături intense cu lumea estică a bazinului Mării Negre (Armenia), unde s-au găsit vase cu decor și smalț similar. Această marfă aleasă și rară a circulat în paralel cu produsele locale. Motivul cel mai des întâlnit, cel al palmetei și margaretei, este mai mult caracteristic pentru regiunile de la nord și est de Marea Neagră decât pentru arealul bizantino-european. Alte categorii ornamentale descoperite acum la Suceava, ca baghetele, steaua cu șase colțuri, vrejul cu cârcei, porumbelul însoțit de un chiparos sunt de certă influență orientală. Un alt motiv, ca „entre-lacul” caracteristic artei orientale, a pătruns însă și în Moldova. Lipsa decorului geometrizat și predominarea celui vegetale și animalier, deosebește olăria din Moldova de cea din sudul Dunării și o leagă mai ales de Orient⁷⁷. Steaua cu șase colțuri, dar mai ales motivul porumbitei asociat cu pomul vieții (Chiparos) este specific artei orientale, el fiind des întâlnit în olăria persană, armeană și islamică. Grifonul, ochiul de păun, peștele împreună cu șarpele constituie un repertoriu ornamental obișnuit atât în lumea orientală, cât și în cea bizantină datorită semnificației lor magice sau religioase. Tot acest amplu decor îl întâlnim și pe țesăturile și brocaturile folosite în secolele XV—XVI de vârfurile societății moldovenesti⁷⁸. În sensul acesta, avem în vedere mediul artistic specific orașelor medievale pontice, unde, la mijlocul secolului al XV-lea, ajunsesse la maturitate procesul de sinteză a artei bizantine cu influențe italiene și cu *aportul oriental datorat coloniilor armenesti*⁷⁹. Ceramica smălțuită și decorată în tehnica „sgraffito” „champlevé” și cea pictată a apărut și în alte locuri din Moldova (Baia, Siret, Iași, Vaslui). Nicăieri însă până acum, în orașele amintite, ea nu constituie o specie ceramică predominantă așa cum se prezintă situația la Suceava Cetatea Albă, Chersones, Orhei și la Costești. Aceasta se explică prin legăturile foarte strânse ale acestor orașe cu lumea bizantină și orientală, unde un rol important ca ferment comercial l-au jucat armenii (sunt bine cunoscute legăturile puternicii colonii armenesti de la Suceava cu armenii din orașele pontice amintite mai sus)⁸⁰, zona reprezentând pentru tot cursul evului mediu (mai ales sec. XIV—XV), o puternică *regiune de iradiere a culturii materiale orientale și bizantine*, în tot spațiul moldovenesc.

77 Corina Nicolescu, *La céramique émoillée de Moldavie et le Proche Orient*, în SAO, VII, 1968, p. 187—197.

78 Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în țările române*, București, 1970, pl. III/b.

79 N. Iorga, *Opere economice*, București, 1982, p. 303 și urm.

80 D. Dan, *Armenii orientali în Bucovina*, în „Candela”, 10, 1891, p. 399 și urm.

Chiar și smălțurile folosite, precum și calitățile tehnice deosebite de pastă ceramică întrebuințată, indică două arii cultural-geografice deosebite. Astfel, o primă arie geografică este cea *bizantino-danubiană-pontică*, de unde provin o serie de vase din pastă roșiatică foarte fină, smălțuite în galben-roșcat și verzui-albăstriu, iar cea de-a doua arie geografică este cea *orientală* (zona Asiei mijlocii) din care avem vase din pastă cenușie și alburie foarte fină, acoperite cu smălțuri ultramarine (adaus de oxid de cupru și cobalt) incolore și glazuri galbene (se puneau oxid de fier și sacăz pentru obținerea culorii). Dovada semnelor întâlnite pe unele din aceste vase (semne de proprietate sau de atelier) indică zona de la nordul Mării Negre ^{m 81}. Structura formelor, precum și alți factori esențiali, de ordinul tehnicii și al concepției ornamentale, indică pentru ceramica de lux descoperită la Suceava, contactul cu arta bizantină și a Orientului Apropiat (numită de unii cercetători „pontică”) ⁸², în care înrăuririle vechii Georgii, ale Armeniei și ale lumii islamice sunt evidente.

Un argument în plus pentru intensitatea relațiilor comerciale dintre orașele din Nordul Moldovei și a celor din zona ponto-orientală ne este dat și de vasul urciur, cu chip uman, care după înfățișare ne trimite în această arie geoculturală. Executat ca și vasele din aceeași ceramică de tip „cașin” (numele i s-a dat după orașul Cașin din Asia) respectivul urciur nu numai că nu-și găsește corespondent în vreuna din descoperirile din Moldova, dar și în zona din care provine nu s-au descoperit decât exemplare fragmentare.

În sensul acesta noi credem că și unele vase descoperite la Putna, de certă factură orientală, nu au fost prelucrate local după modele orientale, așa după cum s-a afirmat ⁸³, ci au fost aduse aici din zona pontică. Noi credem că ceramica smălțuită de lux, fie de proveniență locală, fie de import ce apare într-o proporție variată în diferite centre orășenești, mănăstirești și curți feudale trebuie legată numai de rafinamentul și gustul claselor dominante (curtea voievodală, boieri și patriциatul orășenesc) a căror pretenții au crescut în secolele XV—XVI, aceștia solicitând cantități destul de mari pentru satisfacerea noilor nevoi. Sigur că rămâne deschisă problema răspândirii (în funcție de amploarea cercetărilor arheologice) și a ponderii ceramicii de lux în diferite medii ale societății moldovenești, ca și a nivelului cantitativ și calitativ la care ajunsese centrele locale de producere a acestei categorii ceramice. Evident că nivelul importurilor era destul de mic în comparație cu producția locală, și era destinat în special, probabil, familiei voievodale.

Analiza materialului ceramic descoperit la Suceava, privit stilistic, sau din punctul de vedere al tehnicii de confecționare, ilustrează măsura

81 Petru Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, vol. II, p. 106 (fig. 88); E. N. Abizova, P. P. Birnea, A. A. Nudelman, *op. cit.*, p. 73.

82 Vezi nota 77; Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 56; Gh. I. Cantacuzino, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 539.

83 Gh. I. Cantacuzino, Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 536.

în care întreprinderea unor cercetări sistematice în medii geografice și social-istorice diferite ar putea contribui nu numai la o cunoaștere mai amănunțită, circumstanțiată a culturii și civilizației materiale a Moldovei medievale, dar, mai mult decât atât, ar oferi date noi privind viața socială, economică și urbanistică a societății medievale românești a cărei deslășire nu întotdeauna în izvoarele documentare ale vremii ne este foarte lesnicioasă.

Actualele cercetări arheologice de la Suceava au pus la îndemâna cercetării istorice și de artă un adaos de cunoaștere a unor manifestări artistice, ce dovedesc preocupările domniei pentru asigurarea unui fast deosebit în cadrul unei anumite categorii de locuințe din veacul al XV-lea. De aceea, credem că, în Moldova, maxima dezvoltare a ceramicii smălțuite o reprezintă vremea lui Ștefan cel Mare, când, pe toate planurile, cultura acestei provincii istorice românești ajunge la împlinirea ei totală.

THE URBAN MEDIEVAL CIVILIZATION. A DEPOSIT OF GOODS FROM THE 15-TH CENTURY DISCOVERED IN SUCEAVA

— Summary —

The archeological researches undertaken in Suceava for many years had as a result the discovery of more than 90 houses, belonging mainly to the urban patriciat, a finding based on the material culture discovered in these dwellings. A depositlike building that belonged to a merchant was discovered in 1985 in the Macedonian suburb. It was built in the second half of the 15th century and was destroyed by a fire that affected the whole heart of the city. This is the richest deposit discovered at the eastern part of the Carpathians until now (about 200 iron, copper and ceramics pieces were discovered there).

Among the pieces discovered there, the most important category, with a lot of unique things, is that of ceramics. The ceramics contains two great groups: the common ceramics (usual for the kitchen) and the enameled ceramics. These ceramics pieces don't have traces of use, which proves that they were stored in order to be sold. The usual ceramics is well known in Moldavia, but the imported enameled ceramics is very rarely mentioned in the eastern part of the Carpathians. The kinds of pieces discovered (bowls, plates) indicate either their Oriental or Balkan origin. That is proved not only by the different style of the ornaments (pigeons, cypresses, daisies, lotus leaves) but especially by the composition of the clay and the technique of burning and enameling. The same kinds of ceramics were discovered in Cetatea Alba, Chersones, Orhei, Tîrnova, Costești, Armenia and Azerbaidjean.

The ceramics with black drawings under the enamel is very often met in Saraia Batu, Saraia Berke and Caucaz.

The small pot with a human shape represents an Asiatic man dressed in helmet and armor. It represents an unique piece in the medieval material culture from the south-east and the north-east of Europe. The present archeological researches in Suceava offer to the researches in history and in art some new knowledge of the artistical manifestations which prove the preoccupation of those who were reigning in providing a special pomp for certain categories of houses in the 15th century, houses which belonged to the urban patriciat.